

Prikaz bana Josipa Jelačića u udžbenicima povijesti od 1941. do 2020. godine

Žeger, Doris

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:003296>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Doris Žeger

**Prikaz bana Josipa Jelačića u udžbenicima povijesti od 1941. do
2020. godine**

(DIPLOMSKI RAD)

RIJEKA, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest

Doris Žeger
Matični broj: 0009079018

Prikaz bana Josipa Jelačića u udžbenicima povijesti od 1941. do 2020.
godine

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Povijest/Njemački jezik i književnost
Mentor: doc. dr. sc. Maja Ćutić Gorup

Rijeka, rujan 2022.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova „*Prikaz bana Josipa Jelačića u udžbenicima povijesti od 1941. do 2020. godine*“ izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Maje Ćutić Gorup.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu citirala sam na uobičajen način i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

Doris Žeger

Sadržaj

1. UVOD	6
2. METODOLOGIJA RADA	7
2.1. Kvalitativne metodološke smjernice pri analizi udžbenika	8
2.2. Kvantitativne metodološke smjernice pri analizi udžbenika	10
3. JOSIP JELAČIĆ BUŽIMSKI	11
3.1. Djetinjstvo i školovanje.....	12
3.2. Vojna karijera.....	12
3.3. Sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu	13
3.4. Revolucija 1848. i 1849. u Hrvatskoj.....	14
3.5. Razdoblje banovanja (1848. – 1859.)	16
3.6. Ucertavanje lika bana Jelačića u hrvatsku svijest.....	18
4. ŠKOLSTVO I NASTAVA POVIJESTI.....	20
4.1. Nezavisna Država Hrvatska	20
4.2. Razdoblje socijalističke Jugoslavije.....	21
4.3. Devedesete godine.....	22
4.4. Razdoblje od 2000. do 2019. g.....	23
4.5. Od kurikularne reforme 2019. g. do danas.....	23
5. UDŽBENICI POVIJESTI.....	25
6. KVALITATIVNA I KVANTITATIVNA ANALIZA UDŽBENIKA POVIJESTI	27
6.1. Kvalitativna analiza.....	27
6.1.1. <i>Povijest hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću</i> (1941.).....	27
6.1.2. <i>Narodi u prostoru i vremenu 3</i> (1978.)	31
6.1.3. <i>Povijest 1</i> (1979.).....	34
6.1.4. <i>Povijest 7</i> (1998.).....	37
6.1.5. <i>Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana</i> (2007.)	43
6.1.6. <i>Vremeplov 7</i> (2020.)	48
6.2. Kvantitativna analiza udžbenika povijesti	53
7. ZAKLJUČAK	60
8. LITERATURA	61
9. POPIS PRILOGA	63

Sažetak

U ovome radu analizirani su udžbenici povijesti za osnovnu i srednju školu iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske, socijalističke Jugoslavije i Republike Hrvatske iz godina 1941., 1978., 1979., 1998., 2007. i 2020. Središnji predmet analize je ban Josip Jelačić, tj. način na koji se on prikazuje u udžbenicima iz različitih razdoblja. Stoga su navedeni udžbenici analizirani prema metodološkim smjericama vezanima za vojnu, društvenu, kulturnu i političku djelatnost bana. Udžbenici su analizirani kvalitativno i kvantitativno pri čemu su u središtu analize poglavlja koja spominju bana Jelačića, a uz to je izvršena i usporedba prikaza njegovog lika u njima.

Ključne riječi: ban Josip Jelačić, udžbenici povijesti, kvalitativna i kvantitativna analiza

Abstract

This thesis analyzes primary and secondary school history textbooks from the periods of the Independent State of Croatia, socialist Yugoslavia and the Republic of Croatia, i.e., from the years 1941, 1978, 1979, 1998, 2007 and 2020. The central subject of the analysis is ban Josip Jelačić, i.e. the way he is presented in textbooks from different periods. Therefore, the mentioned textbooks were analyzed according to the methodological guidelines related to the military, social, cultural and political activities of the ban. The textbooks were analyzed qualitatively and quantitatively, with the chapters that mention ban Jelačić being the main focus of the analysis, and in addition, a comparison of the portrayal of his character in them was made.

Key words: ban Josip Jelačić, history textbooks, qualitative and quantitative analysis

1. UVOD

U ovome radu će se analizirati i usporediti osnovnoškolski i srednjoškolski udžbenici iz različitih razdoblja nastali pod utjecajem različitih ideologija. Sustav obrazovanja je u razdoblju od 1941. do 2020. g. doživio velike strukturne promjene i u skladu s time se nastava povijesti mijenja i prilagođava svoju ulogu. Udžbenici povijesti imaju velik utjecaj na djecu i mlade školarce jer utječu na formiranje njihovog mišljenja o društvu, ostalim kulturama i narodima u prošlosti, što se proteže i na sadašnjost.

Analizirano je šest udžbenika povijesti izdanih u razdoblju od 1941. do 2020. godine od kojih je jedan iz razdoblja Nezavisne države Hrvatske (1941. g.), dva iz doba socijalističke Jugoslavije (1978., 1979. g.), a tri iz razdoblja samostalne Republike Hrvatske (1998., 2007. i 2020. g.). Kroz taj vrlo širok vremenski period nastoji se u udžbenicima analizirati način na koji su oni prikazivali bana Josipa Jelačića, njegovu vojnu, kulturnu, političku i društvenu djelatnost. No, kako bi se uopće moglo pristupiti analizi, prvotno je potrebno dati kraći pregled Jelačićeva života i djelatnosti. Naime, crtice iz njegova života te postupci važni su za razumijevanje načina na koji je on prikazivan u udžbenicima povijesti u različitim razdobljima koji nisu ništa drugo nego odrazi vladajuće ideologije i načina percepcije određenih političkih ličnosti od strane vladajućih. Kroz analizu će biti istraženo postojanje povijesnih činjenica o Jelačiću, ali i njihov manjak, tj. prešućivanje. To će se posebno odnositi na ona razdoblja u kojima je Jelačić bio percipiran kao ne baš poželjna figura iz hrvatske prošlosti. S druge strane, u nekim razdobljima Jelačić stječe veliku popularnost i smatra se vrlo važnom osobom za hrvatski nacionalni identitet pa će se i to uzeti u obzir prilikom analize. Uz povijesni sadržaj, analizirat će se i broj stranica koje su posvećene Jelačiću te će se on usporediti s ukupnim brojem stranica udžbenika. Još će se i obratiti pozornost na pisane i slikovne povijesne izvore, njihov broj i opise uz njih.

Sadržajno je ovaj rad podijeljen na sedam poglavlja u kojima će se opisati metodološki pristup i smjernice koje će se gledati pri analizi udžbenika. Pritom je važno dati pregled života bana Jelačića, kao i povijesni pregled nastave povijesti i udžbenika za razdoblja koja će se analizirati. Srž ovog rada je kvalitativna i kvantitativna analiza udžbenika, a na samom kraju slijedi zaključak u kojem će se sintetizirati zaključci o udžbenicima i njihovom prikazu jedne povijesne ličnosti.

2. METODOLOGIJA RADA

U ovom radu će se kvalitativno i kvantitativno analizirati prikaz ličnosti, djelatnosti i zasluga bana Josipa Jelačića u udžbenicima povijesti u razdoblju 1941. – 2020. godine. Tako će istraživanje biti provedeno analizom šest udžbenika.

Udžbenik *Povijest hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću* Živka Jakića, profesora III. muške realne gimnazije u Zagrebu je, kako se navodi na njegovoj početnoj stranici, odobren kao privremena školska knjiga odlukom Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske. Udžbenik je namijenjen završnom četvrtom razredu srednje škole i izdan je u Zagrebu 1941. godine u Nakladnom odjelu Hrvatske državne tiskare. Izdan je u dva dijela pri čemu je za ovaj rad relevantan njegov drugi dio koji započinje ranim novim vijekom, a završava stanjem u Hrvatskoj i Europi nakon Prvog svjetskog rata. Udžbenik ne sadrži nastavne cjeline, već je podijeljen na nastavne jedinice koje obrađuju šire ili uže teme. Politička povijest je u njemu najviše zastupljena, ali autor piše i o umjetnosti te razvoju znanosti i tehnologije.

Udžbenik *Narodi u prostoru i vremenu 3* autora Olge Salzer i dr. Renea Lovrenčića namijenjen je sedmom razredu osnovne škole. Izdan je u Zagrebu u izdavaštvu Školske knjige godine 1978. Podijeljen je na nastavne cjeline i nastavne jedinice te započinje Francuskom revolucijom, a završava stanjem u svijetu nakon Prvog svjetskog rata. Obraduje se gotovo isključivo politička povijest i gospodarstvo te su neke nastavne jedinice posvećene povijesnim procesima vezanima uz ostale narode jugoslavenske države.

Udžbenik *Povijest 1* autora dr. Hrvoja Matkovića namijenjen je prvom razredu srednje škole. Sadržajno je skraćen i obuhvaća razdoblje od prapovijesti do početka Prvog svjetskog rata, a izdan je u Zagrebu od strane Školske knjige godine 1979. Nastavne cjeline i jedinice obrađuju isključivo političku i gospodarsku povijest. Obraduje se povijest „naših naroda“ i „naših zemalja“ negdje zajedno, a negdje separatno kao povijest Hrvatske, Slovenije, itd.

Udžbenik *Povijest 7* autora Damira Agičića namijenjen je sedmom razredu osnovne škole te je izdan od strane Profil Internationala u Zagrebu godine 1998. Podijeljen je na nastavne cjeline i jedinice te započinje procesom Prve industrijske revolucije, a završava

nastavnom jedinicom posvećenom Hrvatima u Prvom svjetskom ratu. Većinski se obrađuje politička povijest, ali se autor u manjoj mjeri dotiče i socijalne povijesti te povijesti svakodnevice. Neke nastavne jedinice posvećene su i ostalim balkanskim narodima te se spominje i hrvatska nacionalna manjina na prostoru Bosne i Hercegovine, Austrije i južne Mađarske.

Udžbenik *Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana* autora Vesne Đurić i Ivana Peklića namijenjen je drugom razredu srednjih strukovnih škola. Izdan je od strane Profil Internationala godine 2007. Kao što sam naziv udžbenika kaže, obrađuje se povijest od 18. st. do suvremenog doba, točnije do 2001. godine. U njemu se obrađuje većinski politička i gospodarska povijest, ali i razvoj znanosti i tehnologije. Neke nastavne jedinice posvećene su povijesti Hrvata kao nacionalne manjine u Austriji, Mađarskoj te Bosni i Hercegovini.

Udžbenik *Vremeplov 7* pisan je od strane skupa autora Igora Despota, Gordane Frol i Miljenka Hajdarovića te je namijenjen sedmom razredu osnovne škole. Izdan je od strane Profil Kletta u Zagrebu 2020. godine. Nastavne cjeline i jedinice ne obrađuju se isključivo kronološki, već tematski pa udžbenik tako počinje razdobljem prosvjetiteljstva, a završava umjetnošću modernog doba. Politička povijest je manje u fokusu u usporedbi sa starijim udžbenicima, a više se piše o povijesti svakodnevice, ženama, djeci, znanosti, tehnologiji, umjetnosti i sl. Udžbenik također upućuje na brojne digitalne sadržaje kojima se može pristupiti ukoliko se želi saznati nešto više o određenoj temi.

2.1. Kvalitativne metodološke smjernice pri analizi udžbenika

Udžbenici će se analizirati prema sljedećim sastavnicama relevantnima u metodološkom smislu prilikom prikaza lika bana Josipa Jelačića:

a) dodjeljivanje banske časti, titule, dužnosti i banovanje do revolucije 1848./49.

U udžbenicima će se analizirati postupak imenovanja Josipa Jelačića hrvatskim banom te titule koje su mu dodijeljene i dužnosti koji je uz njih obavljao (npr. titula i dužnost namjesnika Rijeke i Dalmacije). Jednako tako analizirat će se razdoblje njegovog banovanja do uključivanja u revoluciju 1848./49. g.

b) sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu

Analizirat će se postoji li u udžbenicima podatak o Jelačićevom sudjelovanju u Hrvatskom narodnom preporodu.

c) ukidanje kmetstva

Analizirat će se prikaz Jelačićevog ukidanja feudalnih odnosa, odnosno kmetstva.

d) uloga u revoluciji 1848./49. g. i odnos s Ugarskom

Analizirat će se prikaz Jelačićeve uloge u revoluciji u Ugarskoj kao i način na koji se prikazuje njegova vojna aktivnost prije i nakon imenovanja Alfreda Windischgrätza vrhovnim zapovjednikom kontrarevolucionarnih snaga.

e) pripajanje Međimurja

Analizirat će se u udžbeniku podatak o banovom pripajanju Međimurja hrvatskim zemljama.

f) prikaz bana Jelačića nakon 1849. g. i nakon smrti 1859. g.

U udžbenicima će se analizirati postojanje informacije o Jelačićevoj djelatnosti nakon revolucije 1848./49. g., kao i prikaz iste. Ujedno će se proučiti prikaz bana nakon njegove smrti kad dolazi do njegove popularizacije u hrvatskom nacionalnom diskursu.

g) spomenik u Zagrebu

Obratit će se pozornost na spominjanje postojanja spomenika banu Josipu Jelačiću na istoimenom trgu u Zagrebu i njegove ideološke nepodobnosti u razdoblju socijalizma te ponovnog vraćanja na staro mjesto 90ih godina dvadesetog stoljeća.

h) slikovni povijesni izvori

U udžbenicima će se analizirati slikovni povijesni izvori o banu Josipu Jelačiću te njihova količina.

i) pisani povijesni izvori

Jednako tako će se analizirati pisani povijesni izvori o banu Jelačiću i njihova količina.

2.2. Kvantitativne metodološke smjernice pri analizi udžbenika

Gore navedeni udžbenici će se analizirati prema navedenim metodološkim smjericama ne samo kvalitativno, već i kvantitativno. To znači da će se usporediti količina stranica koje spominju bana Jelačića s ukupnim brojem stranica udžbenika. Jednako tako će se analizirati broj pisanih i slikovnih povijesnih izvora koji prikazuju bana.

3. JOSIP JELAČIĆ BUŽIMSKI

Ban Josip Jelačić smatra se vrlo značajnom osobom u hrvatskoj povijesti zbog svojih političkih zasluga i teritorijalnog okupljanja onoga što je smatrano dijelom hrvatskog teritorija. Devedesetih godina nakon sloma socijalizma u Hrvatskoj uvođenjem nove valute – hrvatske kune – je na poleđinu novčanice od dvadeset kuna stavljen lik bana Jelačića kao jednog od sinova hrvatskog naroda zaslužnog za doprinos hrvatskom nacionalnom identitetu i državnosti. Kreatori novčanice navode kao razlog stavljanja lika bana Jelačića na njegovu poleđinu da „(...) *povijest bana Jelačića pamti kao gorljivog zaštitnika hrvatskih prava od mađarskih pretenzija, jamstvo tekovina hrvatskoga narodnog pokreta i utjelovljenje izvojevane narodne nezavisnosti.*“¹

U hrvatskoj historiografiji se veći interes za lik i djelo bana Jelačića javlja tek 90ih godina nakon sloma socijalizma, dok je do tog trenutka on bio zastupljeniji u stranoj historiografiji. Konkretno biografije o banu Jelačiću također se objavljuju tek 90ih godina nakon razdoblja u kojem je Jelačić ocjenjivan kao kontroverzan i ideološki nepoželjan lik. Devedesetih godina je zbog aktualne političke situacije interes za Jelačića bio podosta izražen te je on u javnom diskursu bio percipiran kao istaknuta osoba koja je pridonijela stvaranju hrvatskog nacionalnog identiteta. Usprkos kasnom otkrivanju u nacionalnom historiografskom diskursu, Jelačić je u stranim leksikonima i enciklopedijama prisutan još od 19. stoljeća. Joseph Hirtenfeld i Josip Neustädter o njemu pišu još polovicom 19. st. pri čemu ga Hirtenfeld prikazuje kao uzornog i pokornog vojnika odanog vladaru. Zbog takvog prikaza nastao je negativan stereotipni prikaz Jelačića kao poslušnog sluga bečkog dvora. Prikaz bana u enciklopedijama i leksikonima od 19. st. do suvremenog doba različit je i odraz je vladajuće ideologije. Dok je u enciklopediji Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bio pozitivno vrednovan, u onima iz razdoblja socijalističke Jugoslavije prevladavala je negativna ocjena njegovog lika, tj. prikazuje ga se kao osobu koja je djelovala „nenarodno“, a isključivo u interesu bečkog dvora.²

¹ <https://www.hnb.hr/novac/novcanice/apoeni/20-kuna>, pristupljeno 4.7.2022.

² K. Milković Šarić, *Josip Jelačić u Prvoj banskoj pukovniji (1841. – 1848.)*, Plejada, Zagreb, 2014, 10 - 11

3.1. Djetinjstvo i školovanje

Jelačići kao plemići su glavninu svojih posjeda u ranome novome vijeku imali u središnjoj i sjevernoj Hrvatskoj, točnije u Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji gdje su bili aktivni u administrativnoj službi. Na području Vojne krajine, a posebice u Banskoj krajini, Jelačići su obnašali brojne zapovjedne funkcije. Iako su bili plemići, pripadali su posebnoj skupini plemstva čiji opstanak nije ovisio o posjedima i količini zemlje (kojih standardno plemićki i nisu imali mnogo), nego o vojnoj službi habsburškome dvoru.³

Josip Jelačić rođen je 1801. g. u Petrovaradinu, mjestu u kojem mu je otac službovao kao divizijski general, u plemićkoj i vojno orijentiranoj obitelji. Njegov otac Franjo je naime njegovao vojnu karijeru u Prvoj banskoj pukovniji te sudjelovao u ratovima koje je Habsburška Monarhija vodila ne samo s Osmanskim Carstvom, već i s napoleonskom Francuskom. Zbog njegovih vojnih zasluga Franji Jelačiću je 1808. g. dodijeljen barunski red s pravom nasljeđivanja od strane kralja Franje I. Josip je rođen kao prvo od četvero djece podmaršala Franje Jelačića i Ane r. Portner. Njegova sudbina je već od rođenja bila zapečaćena – kao većina muških članova obitelji i on će pratiti tradiciju vojnog službovanja. Kao osmogodišnji dječak 1809. g. dobiva stipendiju te započinje svoje desetogodišnje vojno školovanje u bečkom *Theresianumu*, plemićkoj akademiji na kojoj su se polaznicima prenosila znanja važna za vojne, ali i administrativne službe, kao i ideološke poruke u svrhu oblikovanja lojalnosti habsburškoj vladajućoj obitelji.⁴

3.2. Vojna karijera

Nakon završetka obrazovanja u *Theresianumu* Josip Jelačić započinje svoju vojničku karijeru u Galiciji 1819. g. kao poručnik u Trećoj konjičkoj pukovniji pod zapovjedništvom svog ujaka baruna Vinka Kneževića. No njegova vojna karijera bila je stavljena u status mirovanja zbog trogodišnje bolesti (1822. – 1825.) koju je proveo u obiteljskoj kući u Zagrebu i na posjedu u Kurilovcu. Zbog dugog perioda bolovanja sukobio se i s ujakom Kneževićem koji ga je htio otpustiti iz vojne službe, no Jelačić se 1825. g. vraća u svoju pukovnicu koja je tada bila u Beču te iste godine biva imenovan natporučnikom. Od tada

³ IBDM, 17 - 20

⁴ IBDM, 21 - 23

počinje period njegovog profesionalnog napredovanja. Njegova karijera vojnokrajiškog časnika započinje 1830. g. kad biva imenovan potkapetanom Ogulinske pukovnije, a dvije godine kasnije biva unaprijeđen u kapetana. O razdoblju njegovog službovanja u Ogulinskoj pukovniji 1830. – 1837. g. ne zna se mnogo, no sa sigurnošću se može reći da je najveći dio tog razdoblja proveo na vojnim vježbama u Italiji pod maršalom Johannom Josefom Radetzkim. Tih godina Jelačića su stalno pratili zdravstveni i financijski problemi jer ni uz kapetansku službu njegova sredstva nisu bila dostatna za ugodan život. Njegovo službovanje u Ogulinskoj pukovniji završava 1837. g. kad je imenovan ađutantom vojnog i civilnog namjesnika Dalmacije Wenzela Vettera von Lilienberga i prebačen u Zadar gdje mu je dodijeljena administrativna služba. Usprkos profesionalnoj uspješnosti službe u Dalmaciji, ona je za Jelačića u privatnom smislu bila promašaj s obzirom na to da je on sebe smatrao prvo vojnikom.⁵

Godine 1841. Jelačić je imenovan potpukovnikom Prve banske pukovnije te je bio prebačen u Glinu. Godinu dana kasnije je promaknut u čin pukovnika i zapovjednika Prve banske pukovnije. Prema vojnokrajiškom ustroju pukovnik je obnašao i vojnu i civilnu vlast nad teritorijem i stanovništvom kojim je zapovijedao. U vrijeme službovanja u Glini dogodila se 1845. g. jedna od najkontroverznijih epizoda Jelačićeve vojne karijere. Naime, na hrvatsko-bosanskoj granici poginuo je krajiški dječak Sava Vojnović te je Jelačić, unatoč nedosljedno provedenoj istrazi, pokrenuo represalije kao odmazdu protiv stanovništva graničnog mjesta Podzvizd otkuda su navodno potjecali Vojnovićevi ubojice i kršitelji graničnih propisa. Akcija je završila uspješno za Jelačića, proveo je svoj naum, no i među njegovim trupama bilo je gubitaka što su mu vrhovne vojne vlasti zamjerale jer je bila riječ o sposobnim vojnicima.⁶

3.3. Sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu

Oko godine 1830. Josip Jelačić počinje pisati pjesme sentimentalne i vojne tematike koje su odjeka imale i na području Ogulinske pukovnije te u civilnoj Hrvatskoj. Zbirka njegovih pjesama izdana je u Beču 1851. g., a na njenoj naslovnici prikazan je Josip Jelačić sa suprugom Sofijom.⁷ Nakon banove smrti njegove pjesme prevodi poznati sudionik Hrvatskog

⁵ IBDM, 24 - 28

⁶ IBDM, 31 - 34

⁷ J. Neustädter, *I - Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848.*, Školska knjiga, Zagreb, 1994, 255

narodnog preporoda Dimitrija Demeter 1861. g. kad Jelačić već ulazi u hrvatski mit kao junak i osloboditelj.⁸

Buđenju hrvatske nacionalne svijesti pod vodstvom Ljudevita Gaja i njegovog ilirskog (preporodnog) pokreta pridružio se i Jelačić. O tome nam svjedoči slikovni prikaz njegovog lika među inima muževima i ženama ilirskog doba u biografskom zborniku od 76 životopisa autora Milana Grlovića koji je objavljen povodom 50. obljetnice Hrvatskoga narodnog i književnog preporoda.⁹

3.4. Revolucija 1848. i 1849. u Hrvatskoj

Revolucionarna gibanja su se od početka 1848. g. iz Francuske proširila Europom te tako zahvatila i Habsburšku Monarhiju gdje je u Beču svrgnut kancelar Clemens Metternich i njegov režim. Revolucija je zahvatila i Ugarsku gdje je cilj bio steći veću neovisnost od Austrije, a uz to se ukidaju i feudalni odnosi. Rješavanje statusa nemađarskih naroda u državi nije išlo u korist njima – upravo suprotno – njihova prava i autonomija su poricani. U slučaju hrvatskih zemalja Mađari su sastavljali upravnu podjelu prema kojoj će prostor kraljevstva biti sužen, Ugarska će dobiti izlaz na more prisvajajući lučki grad Rijeku, nametnut će se ponovno latinski jezik kao službeni, a ideja je bila mađarizirati nemađarske narode. Te vijesti doprle su i do hrvatskih političkih krugova te su oni 17. ožujka uputili u Beč odbor sa sljedećim zahtjevima: sazivanje Hrvatskog sabora, teritorijalna cjelovitost Hrvatske i njeno uže povezivanje s austrijskim nasljednim zemljama. Ujedno se u Zagrebu pripremala velika narodna skupština koja je trebala nadomjestiti Sabor. Zbog njegove vojne i preporodne djelatnosti te opće popularnosti mnogi ugledni ljudi predlažu da se novim hrvatskim banom imenuje pukovnik Josip Jelačić koji je bio lojalan Bečkom dvoru, ali nisu mu bile strane ni preporodne ideje. Vlast u Beču je blagonaklono gledala na taj prijedlog te je krajem ožujka Jelačić bio imenovan hrvatskim banom.¹⁰

Narodna skupština u Zagrebu datuma 25. ožujka usvaja Narodna zahtijevanja (ili Zahtijevanja naroda) što je bio program narodnog pokreta u Hrvatskoj godine 1848./1849.

⁸ Milković Šarić, 2014, 41

⁹ Neustädter I, 1994, 588 - 589

¹⁰ I. Goldstein (ur.), *Povijest 21: Hrvatska povijest*, Europapress holding, Zagreb, 2008, 249-250

Zahtjevi ističu želju za daljnjom povezanosti s Ugarskom, ali većom samostalnosti u odnosu prema Pešti. Zahtijevaju i ujedinjenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, samostalnu vladu odgovornu Hrvatskom saboru koji više ne bi bio staleški, financijsku neovisnost od Ugarske te ukinuće svih staleških privilegija. Prema tome bi svi bili jednaki pred zakonom i imali jednake porezne obveze, ukinuli bi se tlaka i kmetstvo te postavile opće demokratske i građanske slobode (pravo glasa, sloboda tiska, govora i vjere). Traži se povratak hrvatskih graničara iz Italije koji se više ne bi borili na strani Habsburga protiv revolucije u Italiji te kako bi bili dostupni u slučaju rata s Ugarskom.¹¹

Prvi zahtjev Narodne skupštine koji je realiziran od strane novog hrvatskog bana Josipa Jelačića bilo je ukidanje kmetstva. Isti dan ban proglašava prekid svih odnosa s ugarskom revolucionarnom vladom i zahtijeva da se sve lokalne vlasti u Hrvatskoj obraćaju samo njemu. Ubrzo ugarska vlada proglašava svrgavanje Jelačića, no 18. svibnja u Zagrebu biva osnovano Bansko vijeće, tj. samostalna hrvatska vlada sa šest odsjeka: za pravosuđe, unutarnju upravu, bogoštovlje i nastavu, vojne poslove i za financije (uključujući obrt, trgovinu, promet i poljoprivredu). Kralj, koji se smatrao posrednikom u hrvatsko-ugarskom sporu, u lipnju potvrđuje odluku o smjenjivanju Jelačića otposlanu od strane ugarske vlade. No ubrzo nakon toga opoziva svoju odluku svjestan da se sukob interesa može riješiti samo vojnom intervencijom protiv revolucije u Ugarskoj.¹²

U Zagrebu je u međuvremenu započelo zasjedanje Hrvatskog sabora na kojem su uz predstavnike Banske Hrvatske trebali sudjelovati i zastupnici iz Vojne krajine, Dalmacije, Rijeke i Međimurja. Glavno pitanje koje se nastojalo riješiti bio je državnopravni položaj Hrvatske prema Austriji i Ugarskoj te se traži preustroj Habsburške Monarhije u ustavnu federaciju koja jamči građanske slobode sa središnjim parlamentom za zajedničke poslove. Hrvatsko kraljevstvo bi se čvršće povezalo sa slovenskim zemljama i dijelovima južne Ugarske (Bačka, dijelovi Banata i Baranje) te bi ta područja bila jedna od federalnih jedinica unutar Habsburške Monarhije. Sabor je početkom srpnja završio svoje zasjedanje, a zbog seljačkih buna i napetosti s Mađarima su zastupnici Jelačiću dali diktatorske ovlasti. Nastojanja za smirenjem odnosa s Mađarima nisu urodila plodom jer oni pod svojim predstavnikom Lajosem Batthyanyjem nisu pristajali na zajedničke poslove za cijelu

¹¹ IBDM, 250 - 251

¹² IBDM, 251 - 253

Monarhiju čime bi praktički izgubili svoju samostalnost. Krajem kolovoza ban Jelačić naređuje Josipu Bunjevcu, podžupanu Zagrebačke županije, da vojnom silom zauzme Rijeku u kojoj su prevladavali promađarski utjecaji.¹³ Zbog revolucionarnih zbivanja u Ugarskoj koja nisu gubila na snazi ban je okupio 40 000 vojnika s kojima je 11. rujna prešao Dravu, pripojio Međimurje u kojem je većinsko stanovništvo bilo hrvatsko te preko Mure ušao u Ugarsku. No hrvatska vojska nije bila u stanju samostalno slomiti otpor u Ugarskoj, već se to moglo dogoditi tek početkom 1849. g. dolaskom habsburške vojske koja je do ljeta slomila otpor.¹⁴

Revolucije 1848./1849. g. završavaju pobjedom kontrarevolucionarnih snaga koje donose Oktroirani (nametnuti) ustav koji negira težnje svih naroda Habsburške Monarhije, kao i demokratizaciju. Jedino što je ostalo od revolucionarnih tekovina je bilo ukinuće feudalnih odnosa. Politički život u Hrvatskoj nakon toga je u potpunosti zamro usprkos tome što je Beč oslobodio Hrvatsku svih državnopravnih veza s Ugarskom, no nametnut je centralizam s njemačkom prevlašću.¹⁵

3.5. Razdoblje banovanja (1848. – 1859.)

Ideja o banskoj časti se u Jelačićevoj glavi oblikovala još u razdoblju njegova službovanja u Ogulinskoj pukovnici, no praktički skoro svako više vojno lice u Vojnoj krajini iskazivalo je interes za bansku stolicu.¹⁶ Uslijed revolucionarnih zbivanja u Europi, pa tako i u Habsburškoj Monarhiji, zbog svoje vojne i preporodne djelatnosti za novog hrvatskog bana 25. ožujka 1848. g. biva imenovan pukovnik Josip Jelačić što je proglasio Ljudevit Gaj, bez ikakvog glasovanja, na zasjedanju Narodnog odbora na kojem Jelačić nije bio prisutan. Obavijest o imenovanju banom je pukovniku Jelačiću trebao u Glinu odnijeti barun Dragutin Kušlan. Treba napomenuti da Jelačić banom nije bio imenovan od strane bečke vlasti, nego od strane Narodne skupštine. Kraljevska potvrda skupštinskih odluka dogodit će se nekoliko dana kasnije.¹⁷ Prve odluke koje je Jelačić kao novopečeni ban nakon povratka iz Beča donio bile su ukidanje feudalnih odnosa, tj. kmetstva 25. travnja 1848. g. te prekid odnosa s

¹³ V. Švoger, J. Turkalj (ur.), *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u dugom 19. stoljeću*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2016, 8 – 9, 83

¹⁴ Goldstein, 2008, 255 - 256

¹⁵ IBDM, 255 - 256

¹⁶ IBDM, 273

¹⁷ Neustädter I, 1994, 301 , 304 – 306, 311

mađarskom vladom. Dva dana kasnije proglasio je prijeku sud koji je sada vrijedio i za mađarone. Od zastupnika Hrvatskog sabora, zbog mađarske opasnosti i seljačkih buna, dobiva diktatorske ovlasti. U to burno vrijeme nastojao je prvotno stabilizirati odnose s Ugarskom što je bilo neuspješno zbog uvjeta za pregovore koji Mađarima nisu odgovarali. Uspješno je bilo povezivanje sa Srbima koji su živjeli na području Vojvodine (južna Ugarska), a koji su se pobunili protiv mađarske vlasti koja im nije željela ispuniti njihove nacionalne zahtjeve. Josip Jelačić je u bansku čast ceremonijalno uveden u lipnju 1848. g. na početku zasjedanja Sabora od strane srpskopравoslavноg patrijarha u Habsburškoj Monarhiji Josifa Rajačića. Ta ceremonija bila je izvedena na zahtjev Ljudevita Gaja s romantiziranim ciljem da se hrvatski i srpski narodni pokreti u Monarhiji zbliže.¹⁸

Intervencija u Ugarskoj, tj. gušenje tamošnje revolucije te pripojenje Međimurja hrvatskim zemljama donijelo mu je velik ugled koji se dobrano smanjio imenovanjem Alfreda Windischgrätza za vrhovnog zapovjednika trupa. Dolaskom novog vladara Franje Josipa I. na prijestolje koji u ožujku 1849. g. donosi omraženi oktroirani ustav započinje novo doba apsolutizma i germanizacije u Habsburškoj Monarhiji. Godine 1850. raspušten je Hrvatski sabor, ukinuto je Bansko vijeće, kao i samouprava županija, a upravljanje se provodilo putem patenata. Razvija se sustav policijskog nadzora, guši opozicijski tisak, uvedeni su novi organi državne uprave na koje ban nije imao nikakvog utjecaja, na činovnička mjesta postavljani su stranci („Bachovi husari“), a ukinute su i čitaonice.¹⁹ Nakon godine 1850. Jelačić među svojim suvremenjacima nije više odgovarao ni jednoj političkoj struji. U Beču je smatran nedovoljno poslušnim, u hrvatskim krajevima zamjeralo mu se uvođenje Bachovog apsolutizma čime je „(...) žrtvovao interese naroda interesima carskog dvora (...)“.²⁰ U razdoblju svog banovanja bio je imenovan gubernatorom Rijeke i Dalmacije pa je tako, bar prividno, figura bana vladala većinom hrvatskih zemalja (osim Istre i Baranje).²¹ Unatoč tome što je bio odan kruni, Jelačić je bio nezadovoljan utjecajem mađarskog plemstva na razvoj u Ugarskoj te se zalagao za zahtjeve ostalih naroda u Monarhiji među kojima je bilo i pripajanje Međimurja i Baranje Hrvatskoj. Usprkos tome što se protivio uvođenju njemačkog jezika kao službenog je Jelačić, uvijek odan Beču, provodio omražene mjere – zakon o tisku, oktroirani

¹⁸ Goldstein, 2008, 250 - 254

¹⁹ IBDM, 256

²⁰ Milković Šarić, 2014, 13

²¹ Švoger, Turkalj, 2016, 47

ustav – te je praktički od 1854. g. bio puka politička figura bez stvarnih ovlasti.²² Naime, državom su upravljala administrativna tijela koja su direktno bila odgovorna ministarstvima u Beču.²³

Od 1854. g. bana Jelačića su ponovno zahvatile zdravstvene tegobe, a počeo se i ograđivati od društva i povlačiti u osamu u Banske dvore. Velik dio vremena provodio je u lječilištima kao što su ona u Karoly Varyju i Ostendeu. U to vrijeme od kolere mu je umrlo i jedino dijete kći Ana koju je potkraj 1854. g. dobio u braku s groficom Sofijom r. Stockau sklopljenom 1850. g.²⁴ Od tad se banovo zdravstveno stanje postupno pogoršavalo sve do ljetnih mjeseci 1858. g. kad je zbog opće slabosti i lošeg stanja ostao prikovan za postelju, a o njegovom lošem stanju izvještavale su i zagrebačke novine na njemačkome jeziku *Agramer Zeitung*. Ban Jelačić umro je u Novim Dvorima 20. svibnja 1859. g. te je pokopan u kapelici na istom posjedu.²⁵

3.6. Ucertavanje lika bana Jelačića u hrvatsku svijest

Usprkos Jelačićevoj nepodobnosti u bečkim i hrvatskim krugovima nakon uvođenja oktroiranog ustava zbog angažmana u njegovom provođenju, on veću popularnost stječe pred kraj svog života, a posebice nakon smrti. Tada je smatran čak simbolom i idealiziranom personifikacijom hrvatskog nacionalizma i pokreta 1848 – 1849.²⁶ I za života bio je popularan u narodu, a kasnije se smatrao čak „najopjevanijim hrvatskim banom“ jer su brojni književnici, kao Pavao Štoos, Petar Preradović, Josip Runjanin, Vladimir Nazor i drugi u čast njemu spjevali više pjesama. Posvećen mu je i prvi hrvatski pučki igrokaz „Graničari“ Josipa Freudenreicha, a uz svoj poznati „Radetzky-Marsch“ je Johann Strauss skladao i „Jelačić-Marsch“. Još za njegova života je po njemu imenovan glavni trg u Zagrebu na kojem je svečano 16. prosinca 1866. g. otkriven spomenik Jelačića na konju koji je izradio bečki kipar Anton Dominik Fernkorn. Inicijativa za podizanjem spomenika Jelačiću započela je još 1854.

²² Goldstein, 2008, 252

²³ Švoger, Turkalj, 2016. 11

²⁴ J. Neustädter, *II - Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848.*, Školska knjiga, Zagreb, 1998, 312 - 314

²⁵ IBDM, 335 - 338

²⁶ Švoger, Vlasta, Ban Josip Jelačić u očima svojih suvremenika, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 31 (-), 2013, 247 – 274, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/179371>

g. te su se od tad prikupljala sredstva, a velik zamah dobila je nakon banove smrti. Spomenik su financirali stanovnici različitih slojeva društva iz svih krajeva Hrvatske.²⁷ Isti spomenik 1947. g. novom socijalističkom vladajućem režimu postaje trn u oku te on biva razmontiran, rastavljen u dijelove i pohranjen u depo zagrebačke Gliptoteke, dok je njegovo izvorno postolje srušeno. Svjetlo dana ugledat će tek 1990. g. kad je na osnovi sačuvanih fotografija, razglednica i crteža obnovljen i s novoizgrađenim postoljem vraćen na središnji zagrebački trg.²⁸

²⁷ IBDM

²⁸ Srša, Ivan, Spomenik banu Josipu Jelačiću u Zagrebu (Uz 150. obljetnicu podignuća spomenika i 215 obljetnicu Jelačićeva rođenja), *Kaj*, 49 (235), 3-4 (340 -341), 2016, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/252644>

4. ŠKOLSTVO I NASTAVA POVIJESTI

Od godine 1941. do danas hrvatsko školstvo je doživjelo korjenite promjene u skladu s vladajućim ideološkim idejama i potrebama za modernizacijom i prilagođavanjem tržištu rada. U segmentu europskog školstva, tj. obrazovanja nastava povijesti čini vrlo važnu sastavnicu s ciljem razvoja nacionalnog, ali i šireg europskog identiteta. Iz tog razloga se u svim europskim zemljama pazi (i uvijek se pazilo) na sadržaje iz prošlosti koji se prezentiraju učenicima.²⁹

4.1. Nezavisna Država Hrvatska

U razdoblju od 1941. do 1945. g. u ustaškoj se državi velika pozornost pridavala obrazovanju pa tako već u prvoj vladi postoji Ministarstvo bogoštovlja i nastave na čijem čelu je bio Mile Budak. Sam naziv ministarstva naznačuje da su Crkva i obrazovanje bili objedinjeni. Do promjene dolazi sredinom 1941. g. kad ministarstvo mijenja naziv u Ministarstvo nastave pa u Ministarstvo narodne prosvjete. Zadaća novih ministarstava bila je uskladiti sferu kulture i obrazovanja s vodećom ideologijom. Zaposlenici tog sektora birali su se na temelju pristanka ustaškom pokretu. Zakonskom odredbom o rasnoj pripadnosti i zaštiti arijevske rase Židovima biva zabranjen upis u bilo koju školu, a zabranjuje se i upotreba ćirilice u svakodnevnom životu. Osniva se Ustaška mladež s ciljem indoktrinacije mladih putem izvannastavnih aktivnosti, osnovne škole mijenjaju naziv u pučke škole s obavezom pohađanja od šest godina. Krajem 1941. g. počelo se s preinakom nastavnih planova i programa pri čemu su se u srednje škole kao strani jezici uveli njemački i talijanski, a izbačeni su francuski i engleski, kao i poučavanje srpske i slovenske književnosti. Cilj nove vlasti je radikalno dejugoslavizirati hrvatsku nacionalnu povijest što se ostvarivalo kroz nastavu povijesti. Kroz nju su se isticali sukobi ponajviše između Hrvata i Srba tako da je bila izrazito antisrpskog, ali i antisemitskog karaktera koji ipak nije bio toliko izražen kao ovaj prvi.³⁰

²⁹ D. Agičić, *Hrvatska Klio. II - O nastavi i udžbenicima povijesti*, Srednja Europa, Zagreb, 2015, 1

³⁰ S. Petrungaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004. godine*, Srednja Europa, Zagreb, 2009, 69 - 72

4.2. Razdoblje socijalističke Jugoslavije

U prvim godinama po završetku Drugog svjetskog rata Komunistička je partija Jugoslavije uspostavila monopol nad odlučivanjem u svim područjima društvenog života pa tako i u obrazovanju. Cilj nove vlasti bilo je kroz obrazovni sustav oblikovati građane socijalističkog društva. Tako nastava povijesti postaje jedno od najvažnijih sredstava kroz koje se formira novo društvo novim konceptima po socijalističkoj viziji povijesnih događanja s ciljem stvaranja kolektivnog identiteta.³¹ Ustavom FNRJ određena je obvezna i besplatna osnovna četverogodišnja nastava, škola je odvojena od crkve, a školske ustanove proglašene su državnim ustanovama.³² Početkom 1946. g. KPJ osniva novu vladu, a ministarstva obrazovanja zamjenjuje Komitet za škole i nauku. On se bavio pitanjima osnovnih, srednjih viših i visokih škola, određivanjem idejno-političkog sadržaja nastave te nadzorom nad nastavnim programima, udžbenicima i ideološko-političkom usavršavanju nastavnika. Školskim pitanjima bavio se i Agitprop (Odjeljenje za agitaciju i propagandu; od 1948. Uprava agitacija i propagande) CK KPJ čiji je glavni cilj bio „odgoj“ članova partije i naroda u socijalističkom duhu.³³

Godine 1946. uvodi se obavezno sedmogodišnje školovanje, a krajem 1949. donosi se odluka o tome da će se u skladu s tadašnjom političkom situacijom (raskid sa SSSR-om) napustiti sovjetski model u obrazovanju koji uključuje i udžbenike povijesti koji su do tada s ruskog jezika bili prevedeni na jezike jugoslavenskih republika i tako korišteni u nastavi povijesti. Ujedno će se prijeći na model osmogodišnjeg školovanja godine 1950.³⁴ Od 1953. g. pripremala se reforma školstva čiji je cilj bilo ujednačiti školske sustave u državi i približiti nastavne programe. Ona se realizirala 1958. g. donošenjem Općeg zakona o školama.³⁵ Tih godina ističe se važnost upoznavanja učenika sa svim dijelovima Jugoslavije, kulturom i povijesti svih njenih naroda kako bi se izgradila svijest o jugoslavenstvu i međusobnoj povezanosti.³⁶ Ukida se Ministarstvo prosvjete i formira Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu Vlade NR Hrvatske koji je donosio nastavne planove i programe, izrađivao smjernice za

³¹ S. Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960)*, Srednja Europa, Zagreb, 2012, 9

³² Petrungraro, 2009, 67

³³ Koren, 2012, 34 - 35

³⁴ IBDM, 32 - 33

³⁵ Petrungraro, 2009, 86

³⁶ Koren, 2012, 45 - 47

izradu udžbenika i ostalih nastavnih sredstava, itd. On je djelovao do 1963. g. kad je ukinut, a njegove poslove preuzima Republički sekretarijat za školstvo i obrazovanje SR Hrvatske.³⁷ Od 1971. g. republike stječu sve više nadležnosti te mogu samostalno upravljati vlastitom prosvjetnom politikom što se odražavalo i na udžbenike povijesti. Godine 1975. donesena je prosvjetna reforma školstva drugog stupnja kojom se željelo oblikovati školski sustav u skladu s načelima samoupravnog socijalizma što znači da se učenike htjelo bolje pripremiti za tržište rada i povezati s njim. Ukidaju se gimnazije, a uvodi se „usmjereno obrazovanje“. Nakon Titove smrti 1980. g. dolazi do postupne liberalizacije historiografije koja se po prvi puta počinje baviti dotad prešućenim temama, ali udžbenici nisu zahvaćeni tom liberalizacijom.³⁸

4.3. Devedesete godine

Godine 1990. novoformirano Ministarstvo kulture i prosvjete počinje mijenjati sustav obrazovanja pri čemu se naglašavalo da ga se želi deideologizirati i preoblikovati u liberalno-demokratskom duhu. Ipak, školstvo je promoviralo ideju hrvatske nacionalne države i ideologije, a ujedno se počelo približavati Crkvi. Osnovno školstvo nije izmijenjeno, ali ponovno se uvode gimnazije u srednjem školstvu.³⁹ Prvi nastavni plan nastaje 1991. g. Te godine grupa znanstvenika i nastavnika iz škola izrađuje privremene izmjene u postojećim osnovnoškolskim udžbenicima koji su od polovice osamdesetih godina bili u upotrebi. Sredinom devedesetih prema tim izmijenjenim udžbenicima nastaje nastavni plan i program. Damir Agičić kritizira Nastavni plan i program iz tog razdoblja tvrdeći da je „*anakron i pretrpan svakakvim sadržajima*“, dok je donekle prihvatljiva samo uvodna napomena o svrsi i cilju nastave povijesti koja je „*dužna kritički, dakle objektivno, što znači cjelovito i vjerodostojno tumačiti povijesne događaje, kako su se i zašto dogodili u nekom određenom mjestu i vremenu te koje su njihove posljedice*“.⁴⁰ U središtu nastave je politička povijest, vrlo malo se posvećuje društvenoj povijesti, a povijesti svakodnevice i nema, kao ni žena, nacionalnih manjina, europskih integracija, dok je povijest nakon 1945. marginalizirana. Nastavni plan i program tog razdoblja je vrlo detaljno razrađen što sprečava kreativan pristup

³⁷ IBDM, 62 – 63, 66

³⁸ Petrungraro 2009, 87 - 89

³⁹ IBDM, 93 - 96

⁴⁰ Agičić, 2015, 2-3

i slobodu nastavnika prema gradivu.⁴¹ Prema takvom nastavnom planu i programu 1996. g. nastaju i prvi službeno odobreni udžbenici sa zakonskim rokom važenja od pet godina, a javljaju se i usporedni udžbenici, tj. nastavnicima se daje na izbor koje će udžbenike odabrati za koji razred što smanjuje mogućnost političkih i inih manipulacija.⁴²

4.4. Razdoblje od 2000. do 2019. g.

Koncept poučavanja povijesti u razdoblju od 2000. g. do danas odvija se u dva obrazovna ciklusa od kojih se prvi odvija u višim razredima osnovne škole (5. – 8.), a drugi u srednjoj školi. Ipak, prve sadržaje povijesnog karaktera učenici stječu još u nižim razredima osnovne škole u sklopu nastave prirode i društva. Dok se u gimnazijama povijest kao nastavni predmet poučava sve četiri godine, u srednjim strukovnim školama poučava se tijekom prve dvije (ili tri) godine u četverogodišnjim školama, tj. u prvom (ili drugom) razredu u trogodišnjim strukovnim školama. Za razliku od gradiva u osnovnoj školi, ono u srednjoj je opširnije i na višem nivou.⁴³ Godine 2003. još uvijek je na snazi Nastavni plan i program iz devedesetih godina, ali udžbenici dobivaju moderniji karakter u skladu s novim (starim) Nastavnim planom i programom iz 2000. g. koji nije donio gotovo nikakve izmjene. Ipak se od nastavnika očekuje da učine nastavu povijesti modernijom i time zanimljivijom učenicima.⁴⁴ Nakon 2005. g. kreće se prema europeizacijskim procesima u obrazovanju pri čemu se donose brojni zakoni i pravilnici usmjereni srednjoškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju.⁴⁵

4.5. Od kurikularne reforme 2019. g. do danas

Godine 2019. provela se kurikularna reforma s ciljem razvoja kompetencija potrebnih u 21. st. te uspostavljanja jednakih prilika za sve učenike kod kojih se nastoji potaknuti cjeloviti razvoj. Doneseni kurikulumi temelje se na ishodima učenja, nastavne metode

⁴¹ IBDM, 3, 26

⁴² IBDM, 3

⁴³ IBDM, 1 - 2

⁴⁴ IBDM, 5

⁴⁵ Žiljak, Tihomir, Dvije faze obrazovne politike u Hrvatskoj nakon 1990. godine, *Andragoški glasnik*, 17 (1), 2013, 7 – 24, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/154217>

mijenjaju se tako da se veći naglasak stavlja na rješavanje problema i kritičko mišljenje te poticanje kreativnosti i inovativnosti. Nastavnici dobivaju veće slobode odabira sadržaja prilikom poučavanja te se ravnaju prema ishodima učenja.⁴⁶ Kurikulum povijesti navodi kako je svrha nastave povijesti „*poticati interes učenika za proučavanje prošlosti, omogućiti razumijevanje sadašnjosti te stjecati znanja i vještine nužne za upućeno i aktivno sudjelovanje u društvu kao građana lokalne zajednice, Hrvatske, Europe i svijeta. Cilj je razviti sposobnost povijesnog mišljenja kroz pet područja ljudske aktivnosti, a to su: društveno područje, ekonomsko, znanstveno-tehnološko, političko i filozofsko-religijsko-kulturno. Učeći povijest učenici razvijaju temeljne vještine povezane s postavljanjem pitanja o izvorima, razmatranjem konteksta, sagledavanjem događaja iz različitih perspektiva, preispitivanjem gledišta i zaključaka te oblikovanjem mišljenja na utemeljenim pretpostavkama.*“⁴⁷

⁴⁶<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/SkolaZaZivot//Sve%20%20C5%A1to%20ste%20%20C5%BEeljeli%20znati%20o%20%20C5%A0koli%20za%20%20C5%BEivot.pdf>, pristupljeno 29.7.2022.

⁴⁷ Kurikulum nastavnog predmeta „Povijest“ za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html, pristupljeno 8.8.2022.

5. UDŽBENICI POVIJESTI

Udžbenik povijesti nastaje na temelju propisanog nastavnog plana i programa, podložan je recenzijama - znanstveno-stručnoj, metodičko-didaktičkoj i praktično-didaktičkoj - a odobrava ga ministar prosvjete i športa.⁴⁸ Udžbenike treba čitati zbog onog što je u njih uključeno, ali i onog što je izostavljeno. Kroz obrazovno razdoblje oni postavljaju temelje pristupu koji će pojedinac ubuduće imati prema povijesti, njima se posreduje kultura sjećanja, a utječu i na formiranje kolektivnog pamćenja.⁴⁹ Stefano Petrunaro tvrdi da se u udžbenicima povijesti događaji iz prošlosti pomno selektiraju, uklanja se sve ono što se suprotstavlja nacionalnim interesima, a naglašava ono što im ide u prilog. Glavni akteri i događaji nacionalne prošlosti se tako prikazuju na različite načine u skladu s političkim prilikama u kojima se udžbenici pišu.⁵⁰

Udžbenici povijesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941. – 1945.) pisani su s ciljem legitimacije ustaškog pokreta i države, sadržajno su bili vrlo nacionalistički i katolički orijentirani te protusrpskog i antisemitskog karaktera. Istaknute ličnosti iz hrvatske povijesti bile su renacionalizirane, čak i „ustašizirane“, dok su se ličnosti jugoslavenskih ideja prikazivale u negativnom svjetlu. Ističe se stalna težnja Hrvata za vlastitom državom koja se u konačnici ostvaruje osnivanjem ustaške države.⁵¹

Socijalistički udžbenici povijesti (1945. – 1990.) domaće proizvodnje nastaju tek pedesetih godina nakon razdoblja korištenja prevedenih sovjetskih udžbenika koji obrađuju isključivo opću povijest, dakle ne i jugoslavensku. Novonastali udžbenici pedesetih godina rejugoslaviziraju hrvatsku povijest, čvrsto je vežu uz povijest ostalih jugoslavenskih naroda te se ističe njihovo „bratstvo i jedinstvo“. Ističe se važnost Narodnooslobodilačke borbe iz koje nastaje socijalistička Jugoslavija (koja se vrlo opširno prikazuje u udžbenicima), dok se kvislinštvo u Drugom svjetskom ratu raspoređuje među sve njene narode (osim bosanske muslimane).⁵²

⁴⁸ Agičić, 2015, 24

⁴⁹ Petrunaro 2009, 6, 15 - 16

⁵⁰ IBDM, 33

⁵¹ IBDM, 72 - 74

⁵² IBDM, 89 - 93

Udžbenici 1991. – 1996. g. eliminiraju i snažno kritiziraju jugoslavenski element povezanosti svih naroda kroz povijest te se provodi revizija i poman odabir sadržaja. Smanjuje se pisanje o susjednim narodima, a povećava ono o vlastitoj naciji i katoličkoj Crkvi, dok se socijalistička Jugoslavija (zajedno s Prvom) prikazuje kao tamnica hrvatskog nacionalnog identiteta. Dugo marginalizirane figure kao ban Josip Jelačić se vraćaju u nacionalni diskurs. Povijest se nastoji renacionalizirati i ističe se hrvatsko povijesno državno pravo, a Domovinski rat postaje trenutak nastanka samostalne Republike Hrvatske, kao nekoć Drugi svjetski rat socijalističke Jugoslavije.⁵³ Druga polovica devedesetih godina donosi novije, suvremenije udžbenike koje njemački povjesničar Wolfgang Höpken, čuveni stručnjak za istraživanje udžbenika, naziva udžbenicima „druge generacije“.⁵⁴ U nekima od njih primjenjuje se multiperspektivnost prilikom prikaza određenih događaja ili ličnosti.⁵⁵

Udžbenici „treće generacije“ oni su koji nastaju u razdoblju od 2000. godine, izgledom su moderni, sadržajem korektni, a didaktičko-metodičkim pristupom i grafičkim izgledom mogu konkurirati europskim udžbenicima.⁵⁶ Noviji udžbenici više pozornosti posvećuju najnovijim povijesnim događajima i mnogobrojniji su tako da nastavnici povijesti imaju mogućnost širokog izbora.⁵⁷

⁵³ IBDM, 96 - 101

⁵⁴ Agičić, 2015, 4 - 5

⁵⁵ Petrunaro, 2009, 102

⁵⁶ Agičić 2015, 4 - 5

⁵⁷ IBDM, 103

6. KVALITATIVNA I KVANTITATIVNA ANALIZA UDŽBENIKA POVIJESTI

6.1. Kvalitativna analiza

6.1.1. *Povijest hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću (1941.)*

Udžbenik sadrži 124 stranice od kojih se ban Jelačić spominje u nastavnim jedinicama „34. *Burna godina 1848.*“ (od 91. do 93. str.) i „35. *Rat Hrvata s Mađarima – Bachov apsolutizam*“ (od 93. do 95. str.). Udžbenik nije podijeljen na nastavne cjeline, već se radi o nastavnim jedinicama koje se unutar sebe dijele na sekcije.

a) dodjeljivanje banske časti, titule, dužnosti i banovanje do revolucije 1848./49.

U udžbeniku se navodi kako je u Hrvatskoj u vrijeme revolucije u europskim državama također „(...) sve bilo uznemireno jer je mađarski sabor stvorio takve zaključke da bi po njima Hrvatska bila pregažena i Hrvati prestali živjeti kao narod. Nastojanje Hrvata, da se s Ugarskom pomire, nije uspjelo.“⁵⁸ Bečki dvor, uplašen mađarskim težnjama, pridobiva Hrvate za zajedničku borbu protiv Mađara. U Hrvatskoj se pak počelo obraćati pažnju na „(...) mladoga pukovnika prve banske pukovnije u Glini, **Josipa Jelačića**, dobra vojnika i prožeta sasvim narodnim duhom.“⁵⁹ Ljudevit Gaj i Ivan Kukuljević Sakcinski sazivaju u Zagrebu skupštinu na kojoj je oformljeno poslanstvo koje bi otposlano kralju sa zahtjevima: „(...) da se Jelačić imenuje banom; Hrvatska, Slavonija, Vojna krajina, Dalmacija i Međimurje neka se ujedine, a **Kraljevina Hrvatska** neka ima nezavisnu vladu, koja će odgovarati samo hrvatskom saboru.“⁶⁰ Ipak, Jelačić je banom i vrhovnim generalom u Hrvatskoj i Vojnoj krajini bio imenovan prije nego li je izaslanstvo stiglo u Beč što „(...) izazva radost i pobudi najveće nade.“⁶¹ Kao novi ban on „*zabrani h r v a t s k i m*

⁵⁸ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću: za IV. razred srednjih škola, Dio II.*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941., 92

⁵⁹ IBDM

⁶⁰ IBDM

⁶¹ IBDM

*ž u p a n i j a m a da izvršuju naloge mađarske vlade, i naredi im, da unapredak slušaju samo njegove zapovijedi.*⁶² Hrvatski sabor se nakon odluke ukidanja kmetstva izjasnio za federalističko uređenje Monarhije prema kojem bi svako narod imao svoju državu, a vezala bi ih jedino zajednička dinastija.⁶³

Novi car Habsburgovac Franjo Josip I. imenovao je Jelačića gubernatorom Dalmacije i Rijeke te je „(...) *tako ban u svojoj ruci skupio sve zemlje, koje je već odavna potraživao hrvatski sabor.*“⁶⁴

b) sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu

Ne spominje se sudjelovanje bana Jelačića u preporodnom pokretu.

c) ukidanje kmetstva

Samo ukidanje kmetstva ne pripisuje se Jelačiću, već Hrvatskom saboru koji „(...) *riješi najprije hrvatske seljake ostalih kmetskih obveza i odredi o p ć e p l a ć a n j e p o r e z a. Tako je u Hrvatskoj nestalo i posljednjih tragova feudalizma, jer su napokon svi ljudi izjednačeni.*“⁶⁵

d) uloga u revoluciji 1848./49. g. i odnos s Ugarskom

Nakon propalih pregovora Jelačića i ugarske vlade ban kreće s okupljanjem vojske i naviješta „ (...) *m a d ž a r s k o m m i n i s t a r s t v u (nipošto narodu!) rat i kod Varaždina prijeđe Dravu s 40.000 momaka rekavši: „Što Bog da i sreća junačka.*“⁶⁶ Navodi se da kad se u Ugarskoj saznalo da je Jelačić imenovan vrhovnim zapovjednikom hrvatskih vojnih snaga, sabor svu vlast u zemlji predao „*Ludoviku Košutu*“ koji je „(...) *znao vatrenom besjedom oduševiti i predobiti sav mađarski narod.*“⁶⁷ On okuplja vojsku i šalje je protiv Jelačića.

⁶² IBDM

⁶³ IBDM, 93

⁶⁴ IBDM

⁶⁵ IBDM, 92 - 93

⁶⁶ IBDM, 93

⁶⁷ IBDM

Tako je „(...) *po prvi puta poslije Kolomanovih vremena došlo do sukoba između hrvatske i mađarske vojske*.“⁶⁸ No, borbe u Ugarskoj morale su se prekinuti jer je Jelačić pomagao caru u razbijanju pobune protiv njega u kojoj su „*Mađari (...) Beču priskočili u pomoć*“⁶⁹, ali ih je hrvatski ban razbio, i Beč se morao predati, a Jelačić je *triumfalno ušao u carsku prijestolnicu*.“⁷⁰ Nakon imenovanja Jelačića gubernatorom Rijeke i Dalmacije, car poziva njega i druge generale da „(...) *Ugarsku pokore do kraja*.“⁷¹ No, tek uz pomoć ruske vojske je ugušena revolucija u Ugarskoj.⁷²

Autor ne spominje imenovanje A. Windischgrätza i njegovo imenovanje zapovjednikom kontrarevolucionarnih snaga koji time postaje banu Jelačiću nadređen.

e) pripajanje Međimurja

Prilikom prijelaza preko Drave na početku rata s Mađarima Jelačić je Međimurje proglasio „(...) *sastavnim dijelom Kraljevine Hrvatske*.“⁷³

f) prikaz bana Jelačića nakon 1849. g. i nakon smrti 1859. g.

Nakon uspostavljanja centralizma u Habsburškoj Monarhiji, koji je ogorčio sve narode u državi, su „(...) *Mađari habsburšku dinastiju proglasili lišenom prijestolja, a Hrvati i ban Jelačić izgube volju da ratuju dalje s jednakom postojanošću*.“⁷⁴, pa je tako revolucija uspješno ugušena tek uz pomoć ruske vojske. Uspostavljen je Bachov apsolutizam za čijeg trajanja je ban Jelačić i dalje bio na čelu Hrvatske, ali njegova vlada dobivala je naloge

⁶⁸ IBDM

⁶⁹ Revoluciju liberala u Beču podržali su Mađari s ciljem slabljenja udara carske vojske na revoluciju u Ugarskoj te oni nakon prvotnih uspjeha carske vojske napadaju njene trupe u Beču, no povlače se nakon gubitaka u svojim redovima. (Ćosić, Ivan, Ban Josip Jelačić kao vojskovođa 1848. – 1849., *Rostra*, 4 (4), 2011, 71 – 84, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169545>)

⁷⁰ Jakić, 1941, 93

⁷¹ IBDM

⁷² Ruski car habsburškim trupama nudi pomoć u gušenju pobune i tek uz znatan broj ruskih trupa je revolucija uspješno ugušena. (Ćosić, Ivan, Ban Josip Jelačić kao vojskovođa 1848. – 1849., *Rostra*, 4 (4), 2011, 71 – 84, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169545>)

⁷³ Jakić, 1941, 93

⁷⁴ IBDM

direktno od Beča. Uslijed daljnjih zbivanja vezanih uz donošenje oktroiranog ustava su „*Jelačića ti događaji slomili i on je naskoro teško obolio.*“⁷⁵ Spominje se i kako je zagrebačka biskupija uzdignuta na rang nadbiskupije nastojanjem bana Jelačića, a u to doba je i „(...) *hrvatski seljak, nekadašnji kmet, postao v l a s n i k o m zemlje, koju je tisuću godina obrađivao i svojim znojem natapao.*“⁷⁶

Autor ne spominje Jelačićevu popularizaciju nakon njegove smrti.

g) spomenik u Zagrebu

Nigdje se ne spominje postojanje spomenika banu Jelačiću u Zagrebu.

h) slikovni povijesni izvori

Nastavne jedinice sadrže jedan slikovni povijesni izvor, a to je portret bana Jelačića s brojnim odličjima i opisom: „*Još za talijanskog rata umre ban Jelačić (g. 1859.). Jelačić bijaše najčuvenija i najpopularnija hrvatska ličnost u XIX. stoljeću. Poslije mnogo vremena bio je on ban, koji je upravljao velikim područjem od Drave do Boke Kotorske i od ušća Save u Dunav do mora. Dobro je Jelačić rekao za sebe, kad je već bio teško bolestan: „Moje ime pripada povijesti, ona će o meni pričati. Ali o onom, što sam ja nosio u srcu, ona ne će znati ništa kazati.*“⁷⁷

i) pisani povijesni izvori

Nastavne jedinice o banu Jelačiću ne sadrže pisanih povijesnih izvora.

⁷⁵ IBDM, 95

⁷⁶ IBDM

⁷⁷ IBDM, 94

6.1.2. *Narodi u prostoru i vremenu 3 (1978.)*

Udžbenik ima 146 stranica (plus jedna stranica sadržaja) od kojih se lik bana Jelačića obrađuje u nastavnoj jedinici „*Revolucionarna zbivanja u Hrvatskoj 1848/49. godine i posljedice*“ (od 40. do 44. stranice) unutar nastavne cjeline „*Nacionalni pokreti južnoslavenskih naroda u XIX stoljeću*“.

a) dodjeljivanje banske časti, titule, dužnosti i banovanje do revolucije 1848./49.

Autori spominju Jelačićevo imenovanje banom i namjesništvo u Rijeci i Dalmaciji u kontekstu donošenja „*Zahtijevanja naroda*“ u ožujku 1848. od strane Narodne stranke u Zagrebu: „*Prva je točka „Zahtijevanja“ bila da se za bana u Hrvatskoj postavi barun Josip Jelačić, tada pukovnik u Vojnoj krajini. Njegovo je imenovanje za bana, međutim, već bilo potpisano u Beču još prije nego se sastala zagrebačka skupština. Istodobno je Jelačić bio imenovan generalom i zapovjednikom obiju Krajina. Kad je kasnije imenovan i za namjesnika Rijeke i Dalmacije, činilo se kao da su napokon sve hrvatske zemlje okupljene u jednu cjelinu. Ali to je bilo samo prividno. Jelačić je u Rijeci i Dalmaciji bio namjesnik bečkog dvora. Vojnom krajinom nije zapovijedao kao hrvatski ban, nego kao carski general.*“⁷⁸ Nakon održavanja skupštine je u Beč poslano izaslanstvo koje je kralju trebalo podnijeti zahtjeve, ali kralj „*(...) je primio samo dio poslanstva i obećao nešto neodređeno.*“⁷⁹

b) sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu

U udžbeniku se nigdje ne spominje Jelačićevo učešće u Hrvatskom narodnom preporodu.

c) ukidanje kmetstva

Ukidanje kmetских obaveza spominje se u kontekstu okupljanja „*(...) buntovno raspoloženih seljaka po selima kao pred ustanak*“⁸⁰, zbog čega je ban Jelačić morao objaviti

⁷⁸ O. Salzer, R. Lovrenčić, *Narodi u prostoru i vremenu 3: udžbenik povijesti za VII razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1978, 41

⁷⁹ IBDM

⁸⁰ IBDM

proglas o ukidanju kmetstva koji se navodi u svojoj skraćenoj verziji. Nadalje se spominje kako je Hrvatski sabor ozakonio taj proglas dva mjeseca kasnije, ali kako seljački nemiri nisu prestali pa kako bi spriječio pobune je ban Jelačić proglasio prijeki sud za „sve otimače tuđe imovine“.⁸¹

d) uloga u revoluciji 1848./49. g. i odnos s Ugarskom

U udžbeniku se spominje kako je: „(...) *Jelačić, kao hrvatski ban, proglasio raskid Hrvatske sa zajedničkom vladom i imenovao samostalnu vladu za Hrvatsku. Raspisao je i izbore za samostalni Hrvatski sabor. Ti su Jelačićevi postupci naišli na otpor bečkih i mađarskih vlastodržaca. Beč je, štoviše, naredio Jelačiću da se mora sporazumjeti s Mađarima. Pregovori između Jelačića i mađarske vlade su se i vodili, ali bez ikakva rezultata.*“⁸² Spominje se sudjelovanje bana Jelačića i njegovih hrvatskih i krajiških četa na strani bečkog dvora, a protiv mađarske revolucije. Navodi se kako je pred jesen 1848. g. Jelačić zbog nepriznavanja prava Hrvatskoj objavio Mađarima rat koji iskorištava bečki dvor: „*Naime, kad je izbio rat između Mađara i Beča, car je imenovao Jelačića vrhovnim zapovjednikom carske vojske protiv Mađara. Tim je činom Jelačić nastavio rat protiv mađarske revolucije za interese bečkog dvora. A kad je u listopadu 1848. u Beču ponovno izbila revolucija, Jelačić je sa svojom vojskom sudjelovao u gušenju revolucije u Beču, a nakon toga nastavio rat protiv Mađara.*“⁸³ Ističe se Jelačićeva borba za interese bečkog dvora koji je „(...) *izigrao jedne narode protiv drugih*“.⁸⁴

Imenovanje A. Windischgrätza vrhovnim zapovjednikom kontrarevolucionarnih snaga ne spominje se uopće, već se sva „krivnja“ za gušenje revolucije u Ugarskoj prebacuje na Jelačića.

e) pripajanje Međimurja

U udžbeniku se nigdje ne spominje pripajanje Međimurja hrvatskim zemljama.

⁸¹ IBDM, 42

⁸² IBDM

⁸³ IBDM, 42 - 43

⁸⁴ IBDM

f) prikaz bana Jelačića nakon 1849. g. i nakon smrti 1859. g.

Revolucija završava donošenjem ustava od strane Franje Josipa I. koji je izazvao veliko nezadovoljstvo, a „*Hrvatska vlada nije htjela ni proglasiti taj ustav iako je Jelačić to od nje tražio.*“⁸⁵ Time se naglašava Jelačićeva podvrgnutost Beču u svim odlukama, čak i onima koje guše autonomiju naroda u državi. U kontekstu donošenja Bachovog apsolutizma spominje se kako Jelačić i dalje obnaša bansku dužnost, ali smije postupati samo po naredbama bečkog dvora, kao i hrvatska vlada.

Autori nigdje ne spominju Jelačićevu popularizaciju u nacionalnom diskursu nakon smrti 1859. g.

g) spomenik u Zagrebu

U udžbeniku se nigdje ne spominje postojanje spomenika banu Jelačiću u Zagrebu.

h) slikovni povijesni izvori

Slikovni povijesni izvori u udžbeniku označeni su broјčano lijevo i desno od teksta, koji se nalazi u sredini, te u samome tekstu, a opisi se ne nalaze ispod slika, već se unutar teksta ukazuje na sadržaj slike. Tako su s banom Jelačićem povezane četiri crno bijele slike od kojih je prva njegov poznati portret u banskoj odori, druga je umanjeni prikaz proglašenja o ukidanju kmetstva, na trećoj je prikazan za vrijeme sjednice Hrvatskog sabora, a četvrta prikazuje „*prijelaz Jelačićeve vojske preko Drave kod Varaždina.*“⁸⁶

i) pisani povijesni izvori

Autori u nastavnoj jedinici donose skraćenu verziju proglašenja o ukidanju kmetstva koja glasi ovako: „*Mi, Ban harvatski, slavonski i dalmatinski... dajemo svim Vam (tj.*

⁸⁵ IBDM, 43

⁸⁶ IBDM, 41 – 43.

*kmetovima)...ovo bansko pismo...po kojih Vi skupa sa svim Vašim pokoljenjem za navieke od tlake gospodske i svake daće...i od desetine carkvene oslobođeni jeste...*⁸⁷

6.1.3. Povijest I (1979.)

Udžbenik ima 302 stranice (plus dvije stranice sadržaja), a ban Jelačić spominje se u nastavnoj jedinici „*Revolucija 1848./49. godine u Evropi i u našim zemljama*“ unutar cjeline „*Doba liberalnog kapitalizma*“. Nastavna jedinica, kako sam naziv kaže, obrađuje revoluciju tih godina u svim državama Europe u kojima se dogodila, dok se zbivanja u Hrvatskoj i Ugarskoj obrađuju unutar sekcije „*Revolucija u Habsburškoj Monarhiji*“ (ban Jelačić spominje se od 170. do 177. stranice).

a) dodjeljivanje banske časti, titule, dužnosti i banovanje do revolucije 1848./49.

U udžbeniku se navodi kako je „ (...) *Josip Jelačić imenovan za bana još 23. III. 1848. na prijedlog grofa Kulmera, a da se u Hrvatskoj o tome nije znalo. Dvor je htio u Hrvatskoj imati čovjeka narodnog povjerenja, koji će istodobno kao vojnik raspolagati vojnom snagom i biti podložan bečkom dvoru. Stoga je Jelačić imenovan i zapovjednikom Vojne krajine. Prijedlog narodne skupštine u Zagrebu bio je donesen zaslugom Ljudevita Gaja, koji je u vrijeme Jelačićeva imenovanja boravio u Beču i doznao za tu odluku dvora.*“⁸⁸ Kako su „*vladajući krugovi u Austriji i Mađarskoj bili složni u tome da ne priznaju Hrvatskoj samostalnost (...)*“⁸⁹, su se u Hrvatskoj velike nade polagale u Jelačića kojeg su smatrali „*braniteljem nacionalnih prava i prema Austriji i prema Mađarskoj*“⁹⁰, zbog čega je napredna grupa Narodne stranke oko (Dragutina) Kušlana i (Bogoslava) Šuleka u početku surađivala s njim. Jelačićevo svečano instaliranje hrvatskim banom od strane Hrvatskog sabora zbilo se početkom lipnja te Sabor novom banu daje diktatorske ovlasti nakon čega on odlazi u Innsbruck kralju s prijedlogom uređenja države kao federacije ravnopravnih naroda. Navodi

⁸⁷ IBDM, 41 - 42

⁸⁸ H. Matković, *Povijest I: udžbenik za srednje škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1979, 171

⁸⁹ IBDM, 172

⁹⁰ IBDM

se kako se Jelačić zaključaka Hrvatskog sabora o položaju Hrvatske unutar monarhije držao prilikom boravka na dvoru i u pregovorima s Mađarima koji su propali.⁹¹

U udžbeniku se nigdje ne spominje da je Jelačić uz dužnost bana obnašao i dužnosti namjesnika Dalmacije i Rijeke.

b) sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu

Ne spominje se Jelačićevo sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu, no Ljudevit Gaj se spominje u kontekstu podržavanja imenovanja Jelačića banom pred Narodnom skupštinom u Zagrebu.

c) ukidanje kmetstva

Ukidanje kmetstva predstavljeno je kao odluka Ugarskog sabora koju su hrvatski seljaci primili s oduševljenjem te se navodi kako tada prestaju njihova feudalna davanja i oslobođeni su od tlake. Seljaci sami ukidaju feudalne odnose i traže oslobođenje od feudalnih davanja te posjedovanje zemlje. *„Seljački je pokret imao takav zamah da je ban Jelačić ne čekajući saziv Hrvatskog sabora, svojim pismom od 25. IV. 1848. proglasio ukidanje kmetstva.“*⁹² Kako bi spriječio moguće sukobe seljaka s plemićima proglašava prijeki sud. Kasnije Hrvatski sabor ozakonjuje ukidanje kmetstva. Ipak, naglašava se kako je to bilo samo djelomično oslobođenje seljaka od njihovih feudalnih obaveza jer su *„(...) livade, šume, pašnjaci, vinogradi i zemlja koju je seljak uzimao u zakup ostali i dalje feudalčevo vlasništvo i seljak je za njezino iskorištavanje morao i dalje plaćati rentu.“*⁹³

d) uloga u revoluciji 1848./49. g. i odnos s Ugarskom

Udžbenik navodi kako je politika Mađara prema nemađarskim narodima u državi prisilila Jelačića na prekid veza s mađarskom vladom. Također navodi da Beč u proljeće 1848. g. nije mogao suzbiti revoluciju u Ugarskoj te je zbog toga u pitanjima Hrvatske prividno popuštao Mađarima. Kako Jelačić nije pristao doći u Peštu, Mađari postavljaju

⁹¹ IBDM, 171 - 172

⁹² IBDM, 171

⁹³ IBDM

komesara za Hrvatsku, a kralj zabranjuje održavanje Sabora te poziva Jelačića da se na dvoru osobno opravda, što osuđuje banska konferencija i odlučuje silom spriječiti njegov odlazak u prijestolnicu.⁹⁴

Navodi se kako je bečka vlast odlučila Jelačića iskoristiti za obračun s mađarskom revolucijom te kako on početkom rujna 1848. g. naviješta Mađarima rat i prelazi Dravu. Jelačića vladar imenuje komesarom i vrhovnim vojnim zapovjednikom u Ugarskoj. Nakon imenovanja Windischgrätza vrhovnim zapovjednikom vojnih snaga, Jelačić postaje njemu podređen i tako „(...) *potpuno uključen u redove austrijske reakcije za gušenje revolucije.*“⁹⁵ Unutar sekcije „*Revolucija u Mađarskoj*“ spominje se kako se u Ugarskoj „*organizirala jaka revolucionarna vojska, koja je nanijela osjetne poraze carskim generalima Windischgrätzu (...) i Jelačiću.*“⁹⁶ Dakle, Jelačić i Windischgrätz su izjednačeni u sudjelovanju u gušenju revolucije u Ugarskoj, ali i ustanka radnika i studenata u Beču koji su „(...) *carski generali Windischgrätz i Jelačić nakon opsade grada krvavo ugušili.*“⁹⁷ Revolucija u Ugarskoj slomljena je tek uz pomoć ruske vojske uz pobjedu apsolutizma kojeg su „(...) *Mađari dobili za kaznu, a Hrvati za nagradu.*“⁹⁸

e) pripajanje Međimurja

U udžbeniku se ne spominje Jelačićevo pripajanje Međimurja hrvatskim zemljama.

f) prikaz bana Jelačića nakon 1849. g. i nakon smrti 1859. g.

Udžbenik navodi kako se donošenjem oktroiranog ustava ukidaju sve tekovine revolucije u Habsburškoj Monarhiji što je dovelo do jakog otpora u državi. Što se tiče Jelačića, on „(...) *dolazi u sukob s demokratima u Hrvatskoj koji su nezadovoljni njegovom politikom oslanjanja na dvor. Unatoč njihovu protivljenju i otporu banskog vijeća, Jelačić proglašava 6. rujna 1849. novi ustav u Hrvatskoj.*“⁹⁹

⁹⁴ IBDM, 172

⁹⁵ IBDM, 173

⁹⁶ IBDM, 170

⁹⁷ IBDM, 173

⁹⁸ IBDM

⁹⁹ IBDM

Ne spominje se Jelačićeva popularizacija nakon njegove smrti.

g) spomenik u Zagrebu

U udžbeniku se ne spominje nigdje postojanje spomenika banu Jelačiću.

h) slikovni povijesni izvori

Od slikovnih povijesnih izvora o banu Jelačiću se u udžbeniku mogu pronaći dvije slike – jedna je portret bana, a druga je umanjeni prikaz njegovog pisma kojim ukida kmetске obveze. Uz slike lijevo ili desno se nalazi opis koji ih stavlja u kontekst zbivanja – u slučaju bankskog pisma to je kratki opis njegove svrhe, a kod Jelačićevog portreta se radi o okolnostima njegovog imenovanja banom koji je već gore u tekstu opisan (vidi bilješku 88).

i) pisani povijesni izvori

Od pisanih povijesnih izvora su u ovom poglavlju sadržani prijepis teksta bankskog pisma o „*Ukidanju kmetstva u Hrvatskoj*“, kao i skraćena verzija njegovog proglašenja prijekog suda. Uz to, sadržana su i „*Zahtevanja naroda*“ od kojih se donosi osam najznačajnijih točaka od kojih se prva odnosi na odabir Jelačića kao bana.

6.1.4. Povijest 7 (1998.)

Udžbenik ima 118 stranica od kojih se ban Jelačić spominje u nastavnim jedinicama „*Stanje u Hrvatskoj 1848. godine*“ (od 43. do 45. str.), „*Djelovanje bana Jelačića i Hrvatskog sabora 1848. godine*“ (od 45. do 47. str.) i „*Odlučan otpor ugarskom hegemonizmu*“ (od 47. do 50. str.) unutar nastavne cjeline „*Hrvatska u drugoj polovici XVIII. i u prvoj polovici XIX. stoljeća*“ te nastavnoj jedinici „*Razdoblje novog apsolutizma u Hrvatskoj. Otpor neoapsolutizmu u Hrvatskoj*“ (od 74. do 78. str.) unutar nastavne cjeline „*Hrvatska u drugoj polovici XIX. i na početku XX. stoljeća*“.

a) dodjeljivanje banske časti, titule, dužnosti i banovanje do revolucije 1848./49.

Nakon razdoblja mađarskih nastojanja za hegemonijom nad Hrvatskom uoči revolucije 1848. g. se u proljeće te godine u Zagrebu održala velika narodna skupština na kojoj se „(...) pokazala želja hrvatskoga puka za svojim narodnim pravima“.¹⁰⁰ Donijeli su se zahtjevi pod nazivom „Zahtijevanja naroda“, a oni su bili „(...) vrhunac dotadašnje borbe za hrvatska narodna i državna prava, te (...) za svoje doba vrlo napredan i moderan nacionalni, politički i društveni program.“¹⁰¹ Šalje se posebno izaslanstvo u Beč kralju koji prima zastupnike, ali ne obećaje ništa konkretno u jeku revolucionarnih zbivanja koja su tada pritislula Habsburšku Monarhiju. U prvoj točki „Zahtijevanja“ traži se da „(...) pukovnik Prve banske pukovnije Josip Jelačić bude imenovan hrvatskim banom. Narodnjaci koji su postavili taj zahtjev nisu znali da je kralj već postavio barona Jelačića za bana. Uz to ga je imenovao i generalom i zapovjednikom cijele Vojne krajine.“¹⁰² Ujedno je Jelačić postavljen od kralja za namjesnika u Rijeci i Dalmaciji te je u tom trenutku „(...) imao formalnu vlast u većini hrvatskih zemalja. (...) Izvan njegove vlasti ostala je samo Istra s kvarnerskim otocima.“¹⁰³ Ali takvo stanje bilo je samo prividno i nije bilo dugog trajanja.

U svibnju 1848. g. Jelačić je imenovao članove Banskog vijeća, samostalne hrvatske vlade koja je imala svoje odjele, tj. ministarstva te poseban odjel zadužen za odnose s austrijskom i ugarskom vladom. „Osnivanjem Banskog vijeća uvelike su bili ispunjeni politički zahtjevi hrvatskih preporoditelja. Hrvatska je dobila svoju vladu.“¹⁰⁴ Početkom lipnja ban Jelačić saziva sabor unatoč tome što „(...) kralj nije odobrio ovaj banov potez“.¹⁰⁵ To je bio prvi Hrvatski sabor na kojemu, osim plemstva i svećenstva, sudjeluju i zastupnici županija, gradova i krajiških pukovnija. Na njemu su potvrđene sve ranije banove odluke i proglašeni, a „istaknut je zahtjev da se vlast hrvatskog bana obnovi od Drave do mora, te da se Vojna krajina i Dalmacija sjedine s Hrvatskom.“¹⁰⁶

¹⁰⁰ D. Agičić, *Povijest 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 1998, 43

¹⁰¹ IBDM, 43 - 44

¹⁰² IBDM, 44

¹⁰³ IBDM

¹⁰⁴ IBDM, 45

¹⁰⁵ IBDM

¹⁰⁶ IBDM, 46

Kako su mađaroni imali velik utjecaj u Srijemu i Virovitičkoj županiji „(...) *postojala je opasnost da se tamošnja situacija prenese i na ostale slavonske županije. Stoga je ban Jelačić pošao u Slavoniju da osobno spriječi antihrvatsku propagandu. U dva je tjedna proputovao brojna veća mjesta i susreo se s uglednicima, obavljao vojne smotre i govorio na narodnim skupovima.*“¹⁰⁷ U udžbeniku se spominje kako su „(...) *srpski ustanici u južnoj Ugarskoj nastojali pripojiti Srijem – dio Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, u svoju političko-teritorijalnu jedinicu koju su nazvali Vojvodina Srpska. Ban Jelačić se „suprotstavio takvim nastojanjima za oduzimanjem hrvatskoga povijesnog i političkog teritorija.*“¹⁰⁸

b) sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu

U udžbeniku se ne spominje Jelačićevo učešće u preporodu.

c) ukidanje kmetstva

Riječima „*Mi baron Josip Jelačić od Bužima...*“ započinje proglas bana Jelačića kojim se u Hrvatskoj ukida kmetstvo. Zahtjevi za ukidanjem feudalnih odnosa spominju se još u „*Zahtijevanjima naroda*“, a u Ugarskoj su realizirani još početkom revolucije. Iz tog razloga je „(...) *ban Jelačić u travnju 1848. godine donio proglas kojim oslobađa sve seljake „za navieke od tlake gospodske i svake daće“ kao i od crkvene desetine.*“¹⁰⁹ Dva mjeseca kasnije potvrđena je odluka od strane Hrvatskog sabora.

d) uloga u revoluciji 1848./49. g. i odnos s Ugarskom

Kako Mađari Hrvatskoj nisu priznavali nikakvu samostalnost, Jelačić ubrzo po imenovanju banom prekida sve veze s Ugarskom te naređuje da „(...) *hrvatski uredi ne smiju provoditi nikakve odluke koje dođu od strane ugarske vlade*“¹¹⁰, čime praktički prestaje politička veza Hrvatske i Ugarske, a ban donosi i zakon protiv svih koji su širili lažne vijesti i

¹⁰⁷ IBDM, 47

¹⁰⁸ IBDM

¹⁰⁹ IBDM, 46

¹¹⁰ IBDM

stvarali nered te se posvećuje organiziranju hrvatskih narodnih četa za obranu od mađarskih oružanih prijetnji. Odnosi između tih dviju državnih cjelina sve su se više zaoštravali.¹¹¹

Nakon završenog putovanja po Slavoniji, Jelačić se u Beču sastaje s mađarskim zastupnicima te slijede pregovori koji propadaju zbog nepristajanja uz hrvatske zahtjeve od strane Mađara. Na vojnu intervenciju Jelačić se spremao još od proljeća kad je počeo skupljati vojsku, a bio je i zapovjednik Vojne krajine, izvora vojnih jedinica. Tijekom priprema izdavao je proglase kojima je objašnjavao uzroke hrvatsko-mađarskog sukoba čiji je glavni razlog bilo hegemonističko nastojanje mađarskih političara. Jelačićeve čete okupile su se kod Varaždina nakon naviještanja rata Mađarima te oni 11. rujna prelaze rijeku Dravu i „(...) *bez većeg otpora prolaze kroz Međimurje, koje je dotad bilo izravno uključeno u jednu mađarsku županiju.*“¹¹² Slijedi bitka koja završava primirjem. Kako su se Mađari pobunili i protiv Beča, vladar imenuje bana Jelačića vrhovnim zapovjednikom carske vojske u Ugarskoj, a kad su ujesen 1848. g. u prijestolnici Monarhije izbili revolucionarni nemiri, Jelačić je sa svojom vojskom sudjelovao u slamanju pobune nakon čega nastavlja rat protiv Mađara. Proglašavanje oktroiranog ustava u Ugarskoj bilo je odbijeno te je zbog toga „(..) *carska vojska još žešće nastupila protiv mađarske revolucije. U tom je ratu protiv Mađara nadalje sudjelovao i hrvatski ban Josip Jelačić sa svojim postrojbama. Potkraj travnja 1849. zauzeo je Osijek (u kojem su na vlasti bili mađaroni), a potom opet ušao u Ugarsku.*“¹¹³ Tek uz pomoć ruske vojske je revolucija u Mađarskoj nadvladana.¹¹⁴

U udžbeniku se ne spominje imenovanje A. Windischgrätza vrhovnim zapovjednikom kontrarevolucionarnih snaga koji je bio nadređeni banu Jelačiću i njegovim četama.

e) pripajanje Međimurja

Spominje se kako je kao hrvatski ban Jelačić Hrvatskoj u ratu s Mađarima vratio Međimurje prilikom prelaska preko Drave. Ono je uključeno tad u Varaždinsku županiju.¹¹⁵

¹¹¹ IBDM, 45

¹¹² IBDM

¹¹³ IBDM

¹¹⁴ IBDM, 48

¹¹⁵ IBDM, 44, 47

f) prikaz bana Jelačića nakon 1849. g. i nakon smrti 1859. g.

Revolucija u Habsburškoj Monarhiji završava početkom proljeća 1849. g. kad novi vladar Franjo Josip I. proglašava Ustav za cijelu državu koji je izazvao veliko nezadovoljstvo u Hrvatskoj u kojoj je Bansko vijeće odbilo proglasiti Ustav.¹¹⁶ Ipak, Ustav je nametnut te je njime „(...) *Banskoj Hrvatskoj s Rijekom i Međimurjem priznata nezavisnost u odnosu prema Kraljevini Ugarskoj. Dakle, potvrđeno je ono što je ban Jelačić zadobio snagom oružja.*“¹¹⁷ Nakon što je revolucija bila ugušena, Jelačić je od svih dužnosti koje su mu bile dane za revolucije zadržao samo banski položaj u Banskoj Hrvatskoj, ali „(...) *nije imao dovoljno moći da spriječi centralizaciju.*“¹¹⁸ Zbog novih odnosa u vezi posjedovanja zemlje uslijed Jelačićeve reforme feudalnih odnosa kućne zadruge u seljaka se raspadaju te se zadružna imovina počinje ubrzano dijeliti zbog čega je „(...) *ban Jelačić zabranio podjelu zadruga dok se ne donese zakon po kojem bi se podjela obavljala.*“¹¹⁹ Ipak su se zadruge i dalje dijelile tajno. Pod Jelačićevim pokroviteljstvom 1850. g. osniva se prvo hrvatsko povijesno društvo – Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine na čijem čelu je bio Ivan Kukuljević – Sakcinski.¹²⁰ Tih godina ban pokreće inicijativu za uzdignuće Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju koje bi realizirano 1852. g.

Kao zasluge bana Josipa Jelačića tijekom revolucije 1848./1849. i razdoblja neoapsolutizma navodi se da se „(...) *Hrvatska oslobodila ugarske prevlasti u upravi, sudstvu, školstvu i vjerskim stvarima. Za to je najzaslužniji bio ban Josip Jelačić – veliki branitelj hrvatskih narodnih interesa i dinastije Habsburg od mađarske revolucije. Tijekom neoapsolutističkog razdoblja ban Jelačić se i nadalje zalagao za narodne interese koliko je više mogao. Podržavao je djelatnost kulturnih institucija. Potkraj svog života obolio je, ali je do smrti obavljao bansku čast. Umro je u proljeće 1859. godine.*“¹²¹ Veliku popularnost stječe nakon svoje smrti o čemu svjedoči i inicijativa za podizanjem spomenika njemu u čast.

¹¹⁶ IBDM, 48

¹¹⁷ IBDM, 74

¹¹⁸ IBDM

¹¹⁹ IBDM

¹²⁰ IBDM, 75

¹²¹ IBDM, 77

g) spomenik u Zagrebu

Spominje se kako je ban Jelačić „(...) zbog svojih zasluga bio toliko obljubljen u hrvatskom narodu, da je već godinu i pol nakon njegove smrti u Zagrebu osnovan odbor za podizanje spomenika. Spomenik je podignut 1866. godine u središtu Zagreba na trgu koji je po Jelačiću dobio i ime.“¹²² Ispod slikovnog povijesnog izvora Jelačićevog spomenika nalazi se opis: „Spomenik banu Jelačiću izradio je glasoviti bečki kipar Anton Fernkorn. Nakon II. svjetskog rata spomenik je nasilno uklonjen. Tadašnje komunističke vlasti željele su maknuti hrvatski nacionalni simbol što je Jelačić nakon smrti postao. Spomenik je vraćen na svoje prvotno mjesto na Jelačićev trg u Zagrebu 1990. godine.“¹²³

h) slikovni povijesni izvori

Slikovnih povijesnih izvora o banu Jelačiću u udžbeniku ima osam te su, kao i udžbenik, tiskani u boji. Prvi slikovni povijesni izvor nalazi se odmah na naslovnoj stranici udžbenika, a to je poznati prikaz zasjedanja Hrvatskog sabora godine 1848. na kojem je sudjelovao i sam ban. Druga slika prikazuje bana Jelačića u crvenoj odori s opisom „*Baron Josip Jelačić (1801. – 1859.), hrvatski časnik i ban*“, treća se nalazi odmah ispod nje, a radi se o „*Banskoj zastavi*“. Sljedeći slikovni (ujedno i pisani) povijesni izvor je „*Proglas bana Jelačića o ukidanju kmetstva u Hrvatskoj*“. Jedan slikovni povijesni izvor ponavlja se dva puta – jednom se nalazi na naslovnici udžbenika, što je već spomenuto, a drugi put u nastavnoj jedinici posvećenoj događajima iz godine 1848. Opis slike glasi „*Na Hrvatskom saboru 1848. godine okupili su se po prvi put ne samo zastupnici plemstva i svećenstva, nego i građanstva*“. Sljedeći slikovni izvori prikazuju „*Prelazak hrvatske vojske preko Drave*“ i „*Ulazak bana Jelačića u Peštu na početku siječnja 1849. godine*“. Posljednji slikovni povijesni izvor je prikaz spomenika banu Jelačiću s opisom o kojem je u sekciji g) spomenik u Zagrebu bila riječ.¹²⁴

¹²² IBDM

¹²³ IBDM

¹²⁴ IBDM

i) pisani povijesni izvori

Udžbenik sadrži dva pisana povijesna izvora koji se unutar nastavne jedinice navode u sekciji „Za radoznalce“. Prvi pisani povijesni izvor nalazi na kraju nastavne jedinice „*Stanje u Hrvatskoj 1848. godine*“ i glasi ovako:

„U pozdravnom govoru prilikom ustoličenja za bana Josip Jelačić je kazao i sljedeće: Gospodo zastupnici, mila braćo! Ponosio sam se uvijek, što me je hrvatska majka u hrvatskoj domovini rodila, no zora slasti života moga tek mi onda svanu, kad me je mili glas naroda u sredinu svoju kao bana pozvao, i najmilostiviji vladalac nas sretnuvši se sa željom naroda za bana naimenovao.“ (Agičić, 1998, 44)

Sljedeći pisani povijesni izvor je zapravo slika banovog proglašenja o ukidanju kmetstva koji je vrlo čitljiv i u boji.

6.1.5. Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana (2007.)

Udžbenik ima 214 stranica (plus jedna stranica sadržaja) od kojih se ban Jelačić spominje u nastavnim jedinicama: „*Nacionalni pokreti i revolucije u Europi u prvoj polovici XIX. stoljeća*“ u sekcijama „*Revolucija u Habsburškoj Monarhiji*“ i „*Revolucija u Mađarskoj*“ (od 27. do 28. str.), „*Ban Josip Jelačić – otpor ugarskom hegemonizmu*“ (od 48. do 51. str.), koja se nalazi u cjelini „*Hrvatska od sredine XVIII. do sredine XIX. stoljeća*“ te u „*Hrvatska u osvjet modernog doba*“ (od 78. do 79. str.) u sekciji „*Djelovanje bana Josipa Jelačića*“ koja se nalazi u nastavnoj cjelini „*Hrvatska u drugoj polovici XIX. stoljeća*“. Ujedno se lik bana Jelačića nalazi na naslovnici udžbenika uz druge osobe koje su ostavile trag u hrvatskoj (i europskoj) političkoj, društvenoj, vojnoj i vjerskoj povijesti. Na kraju nastavne jedinice „*Ban Josip Jelačić – otpor ugarskom hegemonizmu*“ sekcija je za ponavljanje koja sadrži zadatak za učenike prema kojem mogu prirediti referat na temu *Značenje bana Josipa Jelačića u hrvatskoj povijesti*.

a) dodjeljivanje banske časti, titule, dužnosti i banovanje do revolucije 1848./49.

U nastavnoj jedinici „*Ban Josip Jelačić – otpor ugarskom hegemonizmu*“ spominje se kako je Narodna stranka, potaknuta revolucionarnim događajima u Beču i Pešti, sazvala Narodnu skupštinu na kojoj je, između ostaloga, kroz „*Zahtijevanja naroda*“ tražila kralja da se „*(...) barun Josip Jelačić Bužimski postavi za bana (...)*“.¹²⁵ U međuvremenu, dok su zahtjevi putovali u Beč, kralj Ferdinand je „*(...) pukovnika Jelačića već imenovao banom. Ujedno ga je unaprijedio u čin generala i postavio za zapovjednika banskih pukovnija. Vrlo brzo Jelačić je imenovan podmaršalom i zapovjednikom čitave Vojne krajine*“.¹²⁶ Spominje se također kako je banska vojska zaposjela Turopolje koje je bilo središte mađarona te suzbila njihov utjecaj. Jelačiću se pripisuje raspisivanje izbora za saziv prvog zastupničkog sabora u svibnju 1848. g. te uvođenje novog izbornog reda čime u Sabor ulazi i građanstvo, no izborno pravo ipak je pripadalo bogatim i obrazovanim građanima. Petog dana mjeseca lipnja novi ban biva instaliran. Ujedno se podržava ideja o federalnom preuređenju Monarhije, postavlja zahtjev za ujedinjenjem hrvatskih zemalja te biva imenovano Bansko vijeće, hrvatska vlada.¹²⁷

U udžbeniku se spominje kako je car Franjo Josip I. zbog uspješnog sloma revolucije u Beču „*(...) imenovao Jelačića gubernatorom Rijeke i Dalmacije*“ i kako je „*(...) time većina hrvatskih zemalja bila ujedinjena pod vlašću jedne osobe, bana Josipa Jelačića*“¹²⁸

b) sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu

Ne spominje se da je ban sudjelovao u preporodnom pokretu.

c) ukidanje kmetstva

U udžbeniku se spominje kako je „*Ban Jelačić donio 25. travnja 1848. proglaš kojim su ukinute urbarijalne daće, te tlaka i crkvena desetina. Time je zapravo ukinuto kmetstvo u*

¹²⁵ V. Đurić, I. Peklić, *Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana: udžbenik povijesti za drugi razred srednjih strukovnih škola*, Profil, Zagreb, 2007., 48

¹²⁶ IBDM

¹²⁷ IBDM, 48 - 49

¹²⁸ IBDM, 51

Hrvatskoj. Kasnije je Sabor potvrdio ovu banovu odluku. (...) Dva dana nakon donošenja proglašenja Jelačić je donio zakon kojim je uveo prijeki sud protiv onih koji stvaraju nered i šire lažne vijesti.¹²⁹

d) uloga u revoluciji 1848./49. g. i odnos s Ugarskom

U sekciji „Revolucija u Habsburškoj Monarhiji“ spominje se kako su za vrijeme pobune u Beču „Generali Alfred Windischgraetz (Vindišgrec) i Josip Jelačić ugušili revoluciju i obranili grad od Mađara“.¹³⁰ Dakle pripisuju im se uloga osloboditelja i čuvara vlasti od revolucionarnih težnji. U sekciji „Revolucija u Mađarskoj“ navodi se kako je u rujnu 1848. g. ban Jelačić zaratio s Mađarima iz razloga što su oni željeli stvoriti centraliziranu državu pritom ne priznajući narodima koji u njoj žive pravo na autonomiju.¹³¹

Jelačićevo imenovanje banom „(...) izazvalo je krizu u mađarsko-hrvatskim odnosima“, a „Još veću srdžbu Mađara izazvao je banov proglas kojim je odredio da županije mogu primati naredbe samo od bana, a ne od ugarske vlade.“¹³² Navodi se kako je tim proglasom Jelačić raskinuo veze s Ugarskom, a unatoč protivljenju Mađara, on u Zagrebu osniva Bansko vijeće kojime je Hrvatska odijelila svoje poslove od Ugarske, što uzrokuje pojačanje napetosti između Hrvata i Mađara.¹³³ Nakon propalih pregovora s Mađarima, počinju pripreme za rat uz snažnu propagandu protiv njih kojom se isticalo kako su oni „(...) osim svoje želje za odcijepljenjem od Beča željeli stvoriti nacionalnu državu Mađara i mađarizirati sve nemađarske narode u zemljama krune sv. Stjepana, te proširiti državu do Jadranskog mora“.¹³⁴ Takvoj politici se suprotstavlja Jelačić koji počinje okupljati vojsku i naoružanje „(...) za **obranu samostalnosti Hrvatske** (...)“¹³⁵, a Hrvatski sabor na njega prenosi diktatorske ovlasti. Bečki dvor podržavao je Jelačića u nadi da će ugušiti revoluciju. Nakon ubojstva kraljevskog komesara u Budimpešti, kralj raspušta Ugarski sabor i imenuje Jelačića komesarom i vrhovnim vojnim zapovjednikom u Ugarskoj. Kako je najesen izbio

¹²⁹ IBDM, 48 - 49

¹³⁰ IBDM, 27

¹³¹ IBDM, 28

¹³² IBDM, 49

¹³³ IBDM, 49 - 50

¹³⁴ IBDM, 50

¹³⁵ IBDM

novi ustanak u Beču „(...) *Jelačiću je naređeno da dođe pomoći u smirivanju pobune.*“¹³⁶ Početkom godine 1849. Jelačić i general Windischgraetz ulaze u Peštu, a nekoliko mjeseci nakon toga car proglašava oktroirani ustav.

U udžbeniku se spominje da je general Windischgraetz ratovao zajedno s Jelačićem, ali ne i da je on bio imenovan zapovjednikom kontrarevolucionarnih snaga i time banu nadređen.

e) pripajanje Međimurja

Spominje se i pripajanje Međimurja i stavljanje Rijeke pod bansku vlast prije kretanja u rat protiv Mađara: „(...) *banska vojska je krajem kolovoza ušla u Rijeku i stavila grad pod vlast bana (...). Jelačić je 7. rujna objavio rat Mađarima. Okupio je vojsku kod Varaždina i 11. rujna prešao je rijeku Dravu. Tom prilikom Međimurje je pripojeno Hrvatskoj*“¹³⁷

f) prikaz bana Jelačića nakon 1849. g. i nakon smrti 1859. g.

U ožujku 1849. g. car proglašava oktroirani ustav koji je ukinuo sve revolucionarne tekovine, osim ukidanja feudalnih odnosa. Hrvatski sabor se protivio tome i cara traži da „(...) *Vojna krajina i Međimurje budu priključeni Hrvatskoj, da se provede savez s Vojvodinom i ujedinjenje s Dalmacijom.*“¹³⁸ Car od toga dopušta jedino priključenje Međimurja, a ban Jelačić u rujnu proglašava oktroirani ustav.¹³⁹

Unutar nastavne jedinice „*Hrvatska u osvjet modernog doba*“ sadržana je sekcija posvećena banu Jelačiću i njegovom djelovanju te se navodi kako je on, uvođenjem otvorenog apsolutizma, i dalje ostao ban, ali samo s formalnom dužnošću i ograničenom političkom djelatnošću. Spominje se kako je nastojao „(...) *na kulturnom i vjerskom području unaprijediti Hrvatsku*“¹⁴⁰ te je na njegov prijedlog Zagrebačka biskupija postala nadbiskupijom i time neovisnom o ugarskoj crkvi. Ban Jelačić se „(...) *zalagao za otvaranje*

¹³⁶ IBDM

¹³⁷ IBDM

¹³⁸ IBDM, 51

¹³⁹ IBDM

¹⁴⁰ IBDM, 78

*hrvatskog kazališta i žustro je branio očuvanje hrvatskog jezika kao službenog. (...) Poticao je razvoj gospodarstva, zalagao se za gradnju željeznica i cesta, te osnovao Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo.*¹⁴¹ Također se navodi kako on nije mogao utjecati na politiku u Hrvatskoj te se spominje kako je umro u Novim dvorima u Zaprešiću 1859. g.¹⁴² Može se reći da je dokaz njegove popularizacije nakon smrti postavljanje spomenika na središnjem trgu u Zagrebu o čemu će biti riječ u nastavku.

g) spomenik u Zagrebu

U ovom udžbeniku se spominje Jelačićev spomenik u Zagrebu u sekciji „*Djelovanje bana Josipa Jelačića*“ nastavne jedinice „*Hrvatska u osvit modernog doba*“. Prikazana je fotografija njegovog otvorenja te navodi informacija da je za komunizma u Jugoslaviji uklonjen i devedesetih vraćen na svoje staro mjesto.¹⁴³

h) slikovni povijesni izvori

Udžbenik sadrži sedam slikovnih povijesnih izvora o banu Jelačiću. Prva slika nalazi se na naslovnici udžbenika, a prikazuje Jelačića u banskoj odori. Na sljedećoj je prikazan ban u bijeloj banskoj odori s kratkom biografijom: „*Josip Jelačić rođen je 1801. u Petrovaradinu u obitelji s jakom vojničkom tradicijom. Kao dječak upisan je u akademiju Theresianum u Beču gdje se školovao 10 godina*“. Druga slika je uvećani i izoštrani prikaz banovog proglašenja o ukinuću kmetstva koji se vrlo dobro može i čitati, a opis je „*Proglas bana Jelačića o ukidanju kmetstva 25. travnja 1848.*“. Treća slika prikazuje zasjedanje Hrvatskog sabora s opisom „*Hrvatski sabor 4. srpnja 1848. kada su se prikupljali prilozi za rat protiv Mađara*“. Na sljedećoj slici prikazana je „*Zastava bana Jelačića*“. Sljedeća slika prikazuje „*Prijelaz hrvatske vojske preko Drave kraj Varaždina 11. rujna 1848. godine*“, a posljednja slika vezana uz bana je spomenik posvećen njemu u Zagrebu s opisom „*Otvorenje spomenika banu Jelačiću 1866. godine. Spomenik je izradio austrijski kipar Anton Dominik Fernkorn. Komunističke su vlasti uklonile spomenik 1947. godine, a ponovno je postavljen 1990. godine*“.¹⁴⁴

¹⁴¹ IBDM, 78 - 79

¹⁴² IBDM

¹⁴³ IBDM, 79

¹⁴⁴ IBDM, 48 – 51; 79

i) pisani povijesni izvori

Kao pisani povijesni izvor može se uzeti banov proglas o ukidanju kmetstva makar se radi o slici proglasa, no tekst je vrlo čitak. Kao pisani povijesni izvor o banovom uvođenju prijekog suda uzet je prilagođeni i skraćeni odlomak iz knjige „*Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848.*“ Josipa Neustädlera.¹⁴⁵

6.1.6. Vremeplov 7 (2020.)

Udžbenik ima 212 stranica te je podijeljen na nastavne cjeline i jedinice koje nisu kronološki, već tematski grupirane. O banu Jelačiću učenici uče u nastavnoj jedinici „9.3 *Političko organiziranje u hrvatskim zemljama*“ (od 81. do 88. str.) unutar nastavne cjeline „9. *Stvaranje nacija i nacionalnih država*“, ali se Jelačić spominje i u jednom pisanom povijesnom izvoru u „10.3. *Politika u Hrvatskoj od sklapanja nagodbi do početka Prvog svjetskog rata*“ (111. i 114. str.) unutar cjeline „10. *Parlamentarni život u Habsburškoj Monarhiji do početka Prvog svjetskog rata*“. Spominje se i u slikovnom povijesnom izvoru u nastavnoj cjelini „13. *Industrijalizacija hrvatskih zemalja*“ (126. str.) te u „8.2. *Hrvatski narodni preporod - Ilirski pokret*“ (72. str.) u nastavnoj cjelini „8. *Hrvatske zemlje u prvoj polovici 19. stoljeća*“.

Nastavne jedinice sadrže i lenu vremena s kronološki poredanim događajima zbivanja neposredno prije, tijekom i za vrijeme završetka revolucije u Monarhiji, a kroz dodatne digitalne sadržaje učenike se upućuje da sagledaju i viđenje mađarske historiografije o Jelačiću, tj. da istraže o tome što o njemu uče učenici u Mađarskoj.¹⁴⁶ Time se kod učenika razvija svijest o multiperspektivnosti, tj. različitim viđenjima neke osobe ili događaja od pojedinca do pojedinca ili većih grupa.

¹⁴⁵ IBDM, 48 - 51

¹⁴⁶ I. Despot, G. Frol, M. Hajdarović, *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Profil Klett, Zagreb, 2020, 86

a) dodjeljivanje banske časti, titule, dužnosti i banovanje do revolucije 1848./49.

Spominje se kako su članovi Narodne stranke održali u ožujku 1848. g. Narodnu skupštinu koja je donijela program „Zahtijevanja naroda“ čija jedna točka nalaže njihovu želju da se Josip Jelačić imenuje banom : „*Buduć da se u izvanrednom položaju nalazimo (...) izabramo jednodušno za bana trojedne kraljevine Barona JOSIPA JELAČIĆA Buzinskoga (...)*“.¹⁴⁷ Navodi se kako je kralj još prije zasjedanja Narodne skupštine Jelačića „(...) imenovao za bana Hrvatske, generala i zapovjednika cijele Vojne krajine. Kasnije ga je imenovao namjesnikom Dalmacije i Rijeke pa se činilo da je pod banom ujedinjena većina hrvatskih krajeva.“¹⁴⁸ Navodi se kako je „(...) vladar u to revolucionarno vrijeme trebao ljude u koje se može pouzdati, a dotadašnja Jelačićeva služba u Vojnoj krajini potvrđivala je takvu ideju.“¹⁴⁹

b) sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu

Sudjelovanje bana Josipa Jelačića u Hrvatskom narodnom preporodu označeno je slikovnim povijesnim izvorom gdje je ban prikazan s ostalim „Muževima ilirskog doba“. U tekstu ispod jednog slikovnog povijesnog izvora navodi se kako se Jelačić pod utjecajem Ljudevita Gaja priključio preporodnom pokretu.¹⁵⁰

c) ukidanje kmetstva

U udžbeniku se ne spominje Jelačićevo ukidanje feudalnih odnosa, no na lenti vremena navodi se datum 25. travnja 1848. g. kao datum ukidanja feudalnih odnosa.

d) uloga u revoluciji 1848./49. g. i odnos s Ugarskom

Kako je revolucija zahvatila velik dio Habsburške Monarhije, a Mađari su odbijali davanje većih sloboda narodima koji su bili pod njihovom upravom te su pregovori između

¹⁴⁷ IBDM, 83

¹⁴⁸ IBDM

¹⁴⁹ IBDM

¹⁵⁰ IBDM, 72, 83

Hrvatske i Ugarske propali, prijetnja ratom bila je sve veća.¹⁵¹ Početkom rujna 1848. g. Jelačić uz potporu kralja ugarskoj vladi objavljuje rat, a 11. rujna prelazi Dravu kod Varaždina i nastavlja prema Pešti. Kako je bitka završila neodlučno i primirjem, Jelačić nastavlja prema Beču gdje je trebalo ugušiti pobunu. Revolucija u Ugarskoj ugušena je uz pomoć ruske vojske i početkom 1849. vladar Franjo Josip I. donosi oktroirani ustav.¹⁵²

Ne spominje se imenovanje A. Windischgrätza zapovjednikom proturevolucionarnih snaga u Ugarskoj.

e) pripajanje Međimurja

Spominje se kako je Jelačić prilikom prelaska preko Drave kod Varaždina pripojio Međimurje.¹⁵³

f) prikaz bana Jelačića nakon 1849. g. i nakon smrti 1859. g.

Reakcija u Hrvatskoj na oktroirani ustav je bila ovakva: „(...) *Bansko vijeće i hrvatska javnost protivili su se ustavu i centralizaciji. Jelačić je naredio prihvaćanje ustava u Hrvatskoj i Slavoniji te potpisao zakon kojim novinarima ograničava pisanje protiv austrijske vlasti.*“¹⁵⁴

O popularizaciji bana Jelačića nakon njegove smrti bit će riječ u sljedećim sekcijama.

g) spomenik u Zagrebu

U udžbeniku je sadržana fotografija spomenika banu Jelačiću koji je postavljen 1866. g., no ne spominje se kako je uklonjen za vrijeme socijalizma i ponovno vraćen devedesetih godina.¹⁵⁵

¹⁵¹ IBDM, 85

¹⁵² IBDM, 86

¹⁵³ IBDM

¹⁵⁴ IBDM

¹⁵⁵ IBDM, 88

h) slikovni povijesni izvori

Udžbenik obiluje slikovnim povijesnim izvorima, a posvećenih Jelačiću je njih pet. Postoje slikovni povijesni izvori koji prikazuju Trg bana Jelačića i spomenik posvećen njemu, no oni su korišteni u drugom kontekstu te ne navode direktno nikakve informacije o Jelačiću i stoga ih neću ubrajati u slikovne povijesne priloge koji konkretno prikazuju bana.

Prvi slikovni izvor sam već spomenula, a radi se o „Muževima ilirskog doba“ u koje se ubraja i Jelačić, ali čiji opis upućuje više na žene koje su sudjelovale u preporodu. Drugi slikovni izvor crno bijela je litografija bana sa sljedećim opisom koji sadrži njegovu kratku biografiju: „*Josip Jelačić završio je vojnu školu i cijeli je radni vijek služio Habsburškoj Monarhiji kao vojnik. Pod utjecajem Ljudevita Gaja uključio se u hrvatski narodni preporod.*“¹⁵⁶ Sljedeća slika prikazuje zasjedanje Hrvatskog sabora na kojemu je sudjelovao i Jelačić s opisom: „*Hrvatski sabor u ljeto 1848. godine bio je prvi **zastupnički sabor**. Dotad su zastupnici bili birani samo iz uskoga kruga plemića, a u zastupnički sabor izabrani su i predstavnici županija, gradova, regimenta Vojne krajine i predstavnici Akademije znanosti. Biračko pravo je prošireno, ali je i dalje obuhvaćalo samo oko 2,5 % muškoga stanovništva. Osim spola ograničenja su bila i imovinsko i obrazovno stanje.*“¹⁵⁷ Sljedeći izvor je litografija koja nas smješta u vrijeme revolucije u Beču s opisom „*Juriš na Beč: Windischgrätz i Jelačić u listopadu 1848. godine. (...)*“, te se učenike upućuje da opišu ono što vide na slici. Posljednji slikovni povijesni izvor o banu Jelačiću je fotografija spomenika na glavnom zagrebačkom trgu s opisom: „*Josip Jelačić obavljao je bansku čast sve do svoje smrti 1859. godine. Već godinu i pola nakon njegove smrti u Zagrebu je osnovan odbor za podizanje spomenika njemu u čast. Spomenik je podignut 1866. godine na središnjem trgu u Zagrebu koji nosi njegovo ime.*“¹⁵⁸

i) pisani povijesni izvori

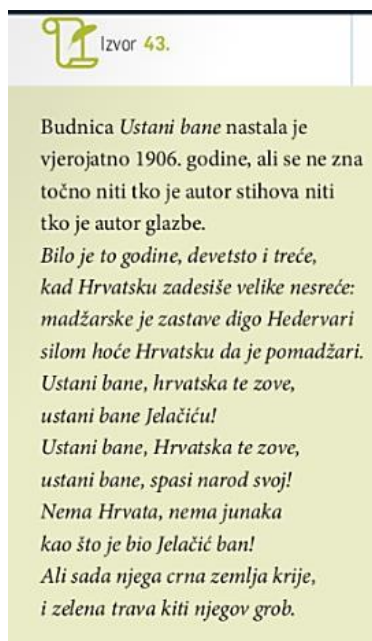
Udžbenik sadrži četiri pisana povijesna izvora koji spominju bana Jelačića, pri čemu je prvi već spomenuta odredba iz „Zahtijevanja naroda“ da se Jelačića imenuje hrvatskim

¹⁵⁶ IBDM, 83

¹⁵⁷ IBDM, 84

¹⁵⁸ IBDM, 84 – 88

banom, a drugi je izvadak iz knjige „*Bachovi husari i ilirci*“ Janeza Trdine, slovenskog književnika i političara koji spominje kako za vrijeme Bachovog apsolutizma „(...) *Ban Jelačić vladao je samo formalno, dok je najveću vlast u zemlju preuze Schwab, potpredsjednik najvišeg zemaljskog suda, koji je bio glavni agent i čovjek povjerenja bečke vlade. (...)*“¹⁵⁹ Treći pisani povijesni izvor smješten je u kasnije razdoblje kraja 19. i početka 20. st. iz vremena snažnog otpora mađarizaciji. Tako u izvoru Ante Dabčević, koji je sudjelovao u spaljivanju mađarske zastave 1895. g., navodi kako su došavši na Jelačićev trg „(...) *spalili zastavu i poviknuli: „Živio hrvatski kralj! Slava Jelačiću! Dolje Magjari!*“.“¹⁶⁰ Posljednji izvor o banu Jelačiću je izvadak iz pjesme „*Ustani bane*“ koja pokazuje popularizaciju bana Jelačića kao simbola borbe protiv mađarske hegemonije.

Slika 1 Budnica *Ustani bane*

¹⁵⁹ IBDM, 87

¹⁶⁰ IBDM, 111

6.2. Kvantitativna analiza udžbenika povijesti

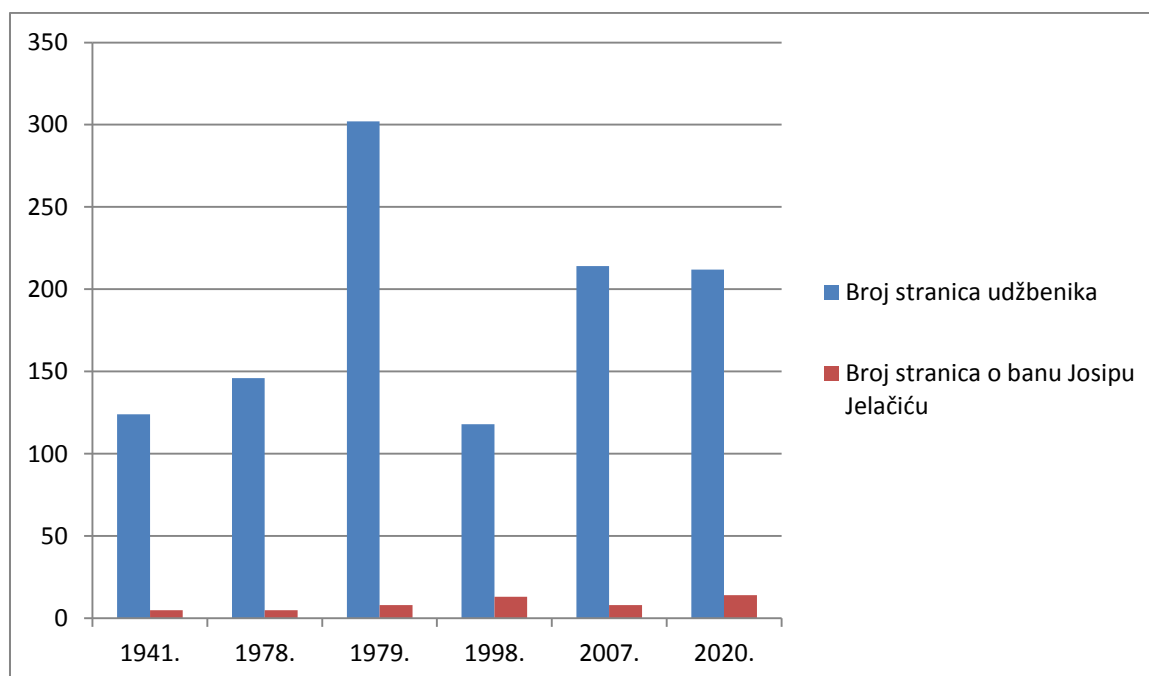
Tablica 1 Kvantitativna analiza spominjanja bana Josipa Jelačića u udžbenicima povijesti

Naslov	Autori	Godina izdanja	Sveukupan broj stranica	Nastavne cjeline	Nastavne jedinice	Broj stranica o banu Josipu Jelačiću	Broj slikovnih povijesnih izvora	Broj pisanih povijesnih izvora
<i>Povijest hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću</i>	Živko Jakić	1941.	124	Nema ih	2	5	1	0
<i>Narodi u prostoru i vremenu 3</i>	Olga Salzer, Rene Lovrenčić	1978.	146	1	1	5	4	1
<i>Povijest 1</i>	Hrvoje Matković	1979.	302	1	1	8	2	3
<i>Povijest 7</i>	Damir Agičić	1998.	118	2	4	13	8	2
<i>Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana</i>	Vesna Đurić, Ivan Peklić	2007.	214	2	3	8	7	2
<i>Vremeplov 7</i>	Igor Despot, Gordana Frol, Miljenko Hajdarović	2020.	212	4	3	14	5	4

U Tablici 1 nalaze se podaci o udžbenicima koji su podvrgnuti analizi te se u njoj, osim naslova i autora, može iščitati godina njihovog izdavanja i broj stranica. Što se tiče podataka o banu Josipu Jelačiću, u tablici se može iščitati broj nastavnih cjelina i nastavnih jedinica u kojima je on zastupljen te broj stranica posvećenih njemu. Uz to, navodi se i broj pisanih i slikovnih povijesnih izvora koji prikazuju Jelačića ili govore o njemu. Kad

pogledamo godine izdavanja udžbenika, „*Povijest hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću*“ svrstava se u početnu godinu postojanja Nezavisne Države Hrvatske, dok su udžbenici „*Narodi u prostoru i vremenu 3*“ i „*Povijest 1*“ pisani u razdoblju socijalističke Jugoslavije. Udžbenik „*Povijest 7*“ iz 1998. g. prema Wolfgangu Höpkenu svrstava se u drugu generaciju udžbenika, dok se „*Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana*“ i „*Vremeplov 7*“ svrstavaju u treću generaciju udžbenika koji su izgledom moderniji i sadržajem korektniji od svojih prethodnika.

Ono što je zajedničko udžbenicima iz razdoblja socijalističke Jugoslavije je da banu Jelačiću posvećuju manje prostora te se o njemu piše samo u jednoj nastavnoj jedinici jedne nastavne cjeline, dok udžbenici iz razdoblja Republike Hrvatske njemu posvećuju mnogo više stranica te se on spominje u više nastavnih jedinica i nastavnih cjelina. Udžbenik iz razdoblja NDH ne sadrži nastavne cjeline, ali u usporedbi s udžbenicima iz socijalističkog razdoblja sadrži jednu nastavnu jedinicu više o banu Jelačiću. Ono što je zajedničko svim udžbenicima je da se Jelačić spominje u nastavnim cjelinama koje obrađuju Proljeće naroda, tj. razdoblje revolucija iz 1848./49. g.

Grafikon 1. Grafički prikaz ukupnog broja stranica udžbenika u odnosu na broj stranica o banu Jelačiću

U Grafikonu 1. grafički je prikazan odnos sveukupnog broja stranica udžbenika i broja stranica o banu Jelačiću. Što se tiče udžbenika iz razdoblja NDH, on u usporedbi s ostalim udžbenicima sa svojih sveukupno 124 stranice tekstualno i slikovno i nije nešto sadržajno bogat s obzirom na to da je namijenjen srednjoškolskom obrazovanju. Prilikom promatranja grafikona može se vidjeti da najveći broj stranica ima udžbenik za srednju školu iz 1979. g. koji, sa svojih 302 stranice, u usporedbi s onim osnovnoškolskim iz 1978. g. (146 str.) sadrži mnogo manje slika, ali zato je vrlo bogat tekstualnim sadržajem. Udžbenik iz 1998. g. brojem stranica gotovo je izjednačen s udžbenikom iz 1941. g. (118 str.). Kod udžbenika iz razdoblja samostalne Hrvatske onaj za srednju školu iz 2007. g. i onaj za osnovnu školu iz 2020. g. imaju podjednak broj stranica – 214 i 212. No, kod udžbenika iz 2020. g. radi se zapravo o tome da je on vrlo bogat slikovnim sadržajem i povijesnim izvorima koji ga podebljavaju, dok je sam tekst reduciran. Udžbenik iz 2007. g. također ima slikovnog sadržaja, no tekstualni sadržaj je obilatiji.

Što se tiče broja stranica posvećenih banu Jelačiću, predvodi udžbenik „*Vremeplov 7*“ (2020. g.) sa svojih 14 stranica (od 212), a iza njega slijedi „*Povijest 7*“ (1998. g.) s 13 stranica (od 118). Usporedimo li ta dva udžbenika i njihov omjer stranica možemo vidjeti da udžbenik iz devedesetih godina ipak više piše o Jelačiću, nego udžbenik iz 2020. g.¹⁶¹ Nakon njih slijede dva udžbenika za srednju školu iz 1979. i 2007. g. koji imaju jednak broj stranica posvećen Jelačiću – 8 – no ukoliko sagledamo njihov ukupan broj stranica vidljivo je da udžbenik iz 2007. g. sa svojih 214 stranica ipak više piše o Jelačiću nego onaj iz 1979. g. sa svojih 302 stranice. Udžbenici koji imaju najmanje stranica o Jelačiću su onaj srednjoškolski iz 1941. g. i osnovnoškolski iz 1978. g. Udžbenik iz NDH na svojih sveukupno 124 stranice 5 stranica posvećuje Jelačiću što je sukladno omjeru sveukupnog broja stranica ipak više nego li sadržaj o banu u udžbeniku iz 1978. g. s njegovim 146 stranica i 5 stranica o banu. Može se dakle vidjeti kako po broju stranica najkraći udžbenik, onaj iz 1998. g., sa svojih 118. str. piše najviše o Jelačiću te mu posvećuje čak 13 stranica, dok mu najmanje posvećuje udžbenik iz 1979. g. sa samo 8 stranica sadržaja na sveukupno 302 stranice udžbenika. Vidljivo je kako s vremenom, a pogotovo nakon sloma socijalizma u Hrvatskoj, dolazi do povećanja broja stranica posvećenih banu Jelačiću.

¹⁶¹ Usprkos tome što prednjači u broju stranica o banu Jelačiću (14), „*Vremeplov 7*“ sa svojih 212 stranica u usporedbi s udžbenikom „*Povijest 7*“, koji ima 13 stranica sadržaja o banu na 118 stranica udžbenika ipak manje piše o njemu. Dakle u usporedbi sveukupnog broja stranica tih dvaju udžbenika sa stranicama o Jelačiću se zaključuje da „*Povijest 7*“, makar ima najmanje stranica, najviše svog prostora posvećuje banu Jelačiću.

U Tablici 1 prikazano je kako svi udžbenici sadrže slikovne povijesne izvore o banu, a najviše ih ima brojem stranica najkraći udžbenik „*Povijest 7*“ iz 1998. g. - njih osam. Nakon njega slijede udžbenik iz 2007. g. sa šest slikovnih izvora, „*Vremeplov 7*“ s pet, „*Narodi u prostoru i vremenu 3*“ s četiri, „*Povijest 1*“ s dva i na začelju je udžbenik iz 1941. g. sa samo jednim slikovnim povijesnim izvorom o banu Jelačiću. Svim udžbenicima je zajedničko da prikazuju jedan portret bana Jelačića, u slučaju udžbenika iz 1941. je to i njegov jedini slikovni povijesni izvor. Četiri od šest udžbenika sadrže slikovni prikaz bankskog proglašenja o ukidanju kmetstva, a to su oba udžbenika iz doba socijalizma (1978. i 1979. g.) te udžbenici iz 1998. i 2007. g. Zasedanje Hrvatskog sabora na kojemu je sudjelovao i ban prikazuje udžbenik iz 1978. g. te udžbenici iz 1998. g., u kojem se taj slikovni povijesni izvor prikazuje čak dva puta (jednom na naslovnici udžbenika), 2007. i 2020. g. Prijelaz banske vojske preko rijeke Drave prikazan je u udžbenicima iz 1978., 1998. i 2007. g., a u udžbeniku iz 1998. g. prikazan je i ulazak banske vojske u Peštu početkom 1849. g. Spomenik banu Jelačiću u Zagrebu prikazan je samo u udžbenicima iz doba Republike Hrvatske i to u onima iz 1998., 2007. i 2020. g. U udžbenicima iz 1998. i 2007. g. slikovno je prikazana i banska zastava Josipa Jelačića. Najsuremeniji udžbenik, onaj iz 2020. g. sadrži još slikovni prikaz „Muževi ilirskog doba“ koji prikazuje i bana Jelačića te Jelačića i Windischgrätza za vrijeme gušenja revolucije u Beču. Zanimljivo je da udžbenik iz 1978. i onaj iz 2007. g. sadrže četiri identična slikovna povijesna izvora o Jelačiću: portret bana u bijeloj uniformi s epoletama, proglašenje o ukidanju kmetstva, sjednicu Hrvatskog sabora te prijelaz banske vojske preko Drave. Razlika je u tome što su u novijem udžbeniku oni u boji, dok su u starijem crno bijeli.

Može se dakle zaključiti da je od slikovnih povijesnih izvora najviše korišten portret bana Jelačića prisutan u svim udžbenicima te se može uzeti da je to zbog toga jer ga se željelo prikazati kao istaknutu osobu iz hrvatske nacionalne povijesti s ciljem da se njegov lik učenicima ureže u pamćenje.

Što se tiče pisanih povijesnih izvora o banu Jelačiću, oni su sadržani u svim udžbenicima osim u „*Povijest hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću*“ iz 1941. g. Najsuremeniji udžbenik iz 2020. g. sadrži najviše pisanih izvora, njih četiri, za njime slijedi „*Povijest 1*“ (1979.) s tri izvora te „*Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana*“ (2007.) i „*Povijest 7*“ (1998.) oboje s dva pisana povijesna izvora, a na začelju je „*Narodi u prostoru i vremenu*“ (1978.) s jednim pisanim povijesnim izvorom. „*Vremeplov 7*“ (2020.) ima najviše pisanih povijesnih izvora koji spominju bana Jelačića, a to su: „*Zahtijevanja*

naroda“ s odredbom o imenovanju Jelačića za hrvatskog bana, citat iz knjige „*Bachovi husari i ilirci*“ Janeza Trdine koji piše o stanju u Hrvatskoj za vrijeme Bachovog apsolutizma te položaju bana Jelačića, citat Ante Dabčevića koji se smješta u kraj 19. i poč. 20. st. za vrijeme protumađarskih demonstracija kad je jedna od parola bila „*Slava Jelačiću*“, a posljednji je izvadak iz pjesme „*Ustani bane*“ pri čemu se misli na Jelačića. Udžbenik „*Povijest 1*“ (1979.) sadrži tri pisana povijesna izvora o Jelačiću, a to su „*Zahtevanja naroda*“ s odredbom o imenovanju Jelačića kao bana, tekst banskog pisma o „*Ukidanju kmetstva u Hrvatskoj*“ te skraćeni tekst banovog proglašavanja prijekog suda. Udžbenik „*Povijest 7*“ (1998.) sadrži dva pisana povijesna izvora o Jelačiću od kojih je jedan pozdravni govor Jelačića prilikom ustoličenja za bana, a drugi je zapravo slika banskog proglašenja o ukidanju kmetstva, no zbog svoje vrlo dobre čitljivosti se može uzeti i kao pisani izvor. „*Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana*“ (2007.) sadrži također dva pisana povijesna izvora od kojih je jedan također banski proglas o ukidanju kmetstva u slikovnom obliku (ali čitljiv), a drugi skraćeni citat iz knjige *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848.* Josipa Neustädtera o uvođenju prijekog suda. „*Narodi u prostoru i vremenu 3*“ sadrži pisani povijesni izvor koji je skraćeni tekst banovog proglašenja o ukidanju kmetstva. Može se dakle zaključiti da je od pisanih povijesnih izvora najviše korišten banski proglas o ukidanju kmetstva, a slijede ga „*Zaht(ij)evanja naroda*“.

Tablica 2 Prikaz tema o banu Josipu Jelačiću u udžbenicima

Tema	<i>Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću (1941.)</i>	<i>Narodi u prostoru i vremenu 3 (1978.)</i>	<i>Povijest 1 (1979.)</i>	<i>Povijest 7 (1998.)</i>	<i>Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana (2007.)</i>	<i>Vremeplov 7 (2020.)</i>
Dodjeljivanje banske časti, titule, dužnosti i banovanje do revolucije 1848./49.	+	+	+	+	+	+
Sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu	-	-	-	-	-	+

Ukidanje kmetstva	+/-	+	+	+	+	+
Uloga u revoluciji 1848./49., odnos s Ugarskom, podvrgnutost generalu A. Windischgrätzu	+/-	+/-	+	+/-	+/-	+/-
Pripajanje Međimurja	+	-	-	+	+	+
Prikaz bana Jelačića nakon 1849. g. i nakon smrti 1859. g.	+/-	+/-	+/-	+	+	+
Spomenik u Zagrebu	-	-	-	+	+	+/-

U Tablici 2 prikazana je usporedna analiza poglavlja i tema o banu Jelačiću u analiziranim udžbenicima povijesti. Analizom je utvrđeno kako se u svim udžbenicima spominju okolnosti imenovanja Josipa Jelačića banom kao i njegove titule, dužnosti i banske odluke do intervencije protiv revolucije u Ugarskoj i u Austriji 1848. i 1849. g.

S druge strane, njegovo sudjelovanje u Hrvatskom narodnom preporodu spominje se samo u udžbeniku „*Vremeplov 7*“ iz 2020. g., tj. banov lik prikazan je slikovno s ostalim preporoditeljima toga doba, dok se u ostalim udžbenicima taj podatak ne spominje.

Bansku odredbu o ukidanju kmetstva spominju svi udžbenici, no „*Povijest hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću*“ spominje je ne kao odredbu bana Jelačića, već kao odredbu Hrvatskog sabora za razliku od ostalih udžbenika koji izričito spominju Jelačića te neki od njih kao pisani povijesni izvor sadrže i slikovni prikaz spomenutog proglasa.

Tenzije s Ugarskom koje su naposljetku dovele do rata i intervencija u revoluciji 1848./49. g. opisane su u svim udžbenicima, no jedino „*Povijest 1*“ piše kako Jelačić imenovanjem A. Windischgrätz za zapovjednikom kontrarevolucionarnih snaga gubi

zapovjedništvo i postaje njemu podređen. Ostali udžbenici ne spominju uopće Windischgrätza nego samo Jelačića ili „carsku vojsku“.

Jelačićevo pripajanje Međimurja hrvatskim zemljama tijekom prijelaza preko Drave s ciljem ulaska u Ugarsku kako bi ugušio revoluciju ne spominje se uopće u udžbenicima iz socijalističke Jugoslavije. Spominje se samo akt prijelaza preko rijeke kako bi se ugušila revolucija.

Jelačićevo djelovanje nakon revolucije 1848./49. i popularizacija nakon smrti detaljno je opisano u udžbenicima od 90ih do danas gdje se govori o njegovoj inicijativi za uzdizanjem zagrebačke biskupije na rang nadbiskupije te njegov položaj u hrvatskoj politici za vrijeme neoapsolutizma. U ranijim udžbenicima spominje se samo ograničenost njegovog banskog položaja za vrijeme neoapsolutizma, dok o popularizaciji nakon njegove smrti te društvenom i vjerskom radu nema ni riječi.

Jednako tako u udžbenicima NDH i socijalističke Jugoslavije ne spominje se uopće postojanje spomenika Jelačiću na središnjem zagrebačkom trgu, kao ni njegova nepodobnost nakon uspostavljanja socijalizma. O tome će biti riječ tek u kasnijim udžbenicima gdje udžbenici iz 1998. i 2007. g. detaljno opisuju cijeli put spomenika od oduševljenog postavljanja do nepoželjnosti i micanja te do restauracije i ponovnog postavljanja. Najnoviji udžbenik iz 2020. g. spominje postavljanje spomenika, ali ne i njegovo micanje za socijalizma i ponovno postavljanje 90ih. Ipak, u udžbeniku se učenike upućuje da u digitalnim sadržajima koji prate udžbenik saznaju nešto više o sudbini spomenika.

7. ZAKLJUČAK

Nakon analize udžbenika iz razdoblja 1941. – 2020. g. utvrđeno je da se lik bana Jelačića u njima prikazuje s ponekim sličnostima, ali i različitostima. U udžbenicima iz 1941. i 1998. g. primjećuje se izraženo uzvisivanje bana Josipa Jelačića i hrvatskih nacionalnih interesa pri čemu se koriste ponegdje dramatični izrazi i zaključci kao onaj u udžbeniku iz 1941. g. da je bana Jelačića donošenje oktroiranog ustava toliko pogodilo da je zbog toga teško obolio. Tu se njega opisuje poglavito kao dobrog nacionalno (hrvatsko) orijentiranog vojnika te ga se navodi kao najpopularniju hrvatsku ličnost u 19. st. koja je pod svojom jurisdikcijom imala većinu hrvatskih zemalja. U udžbeniku iz 1998. g. on se prikazuje slično, ali malo objektivnije i više se stavlja u kontekst borbe za hrvatske nacionalne interese te protiv srpskih i mađarskih nastojanja da sebi prisvoje dijelove onog što je smatrano hrvatskim teritorijem. Odras političke situacije devedesetih godina u Hrvatskoj može se sagledati i kroz povijesni izvor Jelačićeva govora prilikom ustoličenja za bana kad se koriste pridjevi „hrvatska majka“ i „hrvatska domovina“.

Udžbenici iz razdoblja socijalističke Jugoslavije (1978. i 1979. g.) ne prikazuju bana Jelačića isključivo u negativnom svjetlu, no u nekim detaljima se može iščitati blago neodobravanje. Jedan primjer toga je da ga se uvijek spominje kao dužnosnika bečkog dvora prije nego li hrvatskoga bana te se samim time ističe da je više bio povezan s Bečom, nego s Hrvatskom. Uz to se ističe kako je usprkos omraženosti oktroiranog ustava ipak ga provodio čime se ponovno ističe kako je bio odan Beču. Revolucije u Habsburškoj Monarhiji predstavljane su kao nešto pozitivno, a Jelačić se navodi kao njihov gušitelj. S druge strane, u udžbenicima iz samostalne Hrvatske se Jelačić navodi kao spasitelj Beča i branitelj samostalnosti Hrvatske.

Primjećuje se kako je najveći broj stranica posvećen banu Jelačiću u udžbenicima iz samostalne Republike Hrvatske koji jedini spominju i postojanje spomenika u Zagrebu te njegovu kontroverznost u razdoblju socijalizma i ponovno postavljanje devedesetih godina. Također oni jedini spominju Jelačićevu popularizaciju nakon 1859. g. te njegove zasluge u području društvenog i kulturnog života. Udžbenik „*Vremeplov 7*“ učenike upućuje na digitalne sadržaje i predstavlja im različite interpretacije učenici mogu u digitalnim sadržajima saznati nešto o prikazu bana Jelačića u nastavi povijesti u mađarskim školama.

8. LITERATURA

Popis udžbenika

AGIČIĆ, Damir, Povijest 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 1998.

DESPOT, Igor, FROL, Gordana, HAJDAROVIĆ, Miljenko, Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole, Profil Klett, Zagreb, 2020.

ĐURIĆ, Vesna, PEKLIĆ, Ivan, Hrvatska i svijet od sredine XVIII. stoljeća do naših dana: udžbenik povijesti za drugi razred srednjih strukovnih škola, Profil, Zagreb, 2007.

JAKIĆ, Živko, Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću: za IV. razred srednjih škola, sv. II, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941.

MATKOVIĆ, Hrvoje, Povijest 1: udžbenik za srednje škole, Školska knjiga, Zagreb, 1979.

SALZER, Olga, LOVRENČIĆ, Rene, Narodi u prostoru i vremenu 3: udžbenik povijesti za VII razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1978.

Popis literature

AGIČIĆ, Damir, Hrvatska Klio. II - O nastavi i udžbenicima povijesti, Srednja Europa, Zagreb, 2015.

ĆOSIĆ, Ivan, „Ban Josip Jelačić kao vojskovođa 1848. – 1849.“, *Rostra*, 4 (4), 2011, 71 – 84, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169545>

GOLDSTEIN, Ivo (ur.), Povijest 21: Hrvatska povijest, Europapress holding, Zagreb, 2008.

KOREN, Snježana, Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960), Srednja Europa, Zagreb, 2012.

Kurikulum nastavnog predmeta „Povijest“ za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html

MILKOVIĆ ŠARIĆ, Kristina, Josip Jelačić u Prvoj banskoj pukovnji (1841. – 1848.), Plejada, Zagreb, 2014.

NEUSTÄDTER, Josip, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848. sv. I i sv. II, Školska knjiga, Zagreb, 1994., 1998

PETRUNGARO, Stefano, Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004. godine, Srednja Europa, Zagreb, 2009.

ŠRŠA, Ivan, „Spomenik banu Josipu Jelačiću u Zagrebu (Uz 150. obljetnicu podignuća spomenika i 215 obljetnicu Jelačićeva rođenja), *Kaj*, 49 (235), 3-4 (64 – 641), 2016, 117 – 138, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/252644>

ŠVOGER, Vlasta, „Ban Josip Jelačić u očima svojih suvremenika“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 31 (-), 2013, 347 – 274, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/179371>

ŠVOGER, Vlasta, TURKALJ, Jasna (ur.), Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u dugom 19. stoljeću, Matica Hrvatska, Zagreb, 2016.

ŽILJAK, Tihomir, „Dvije faze obrazovne politike u Hrvatskoj nakon 1990. godine“, *Andragoški glasnik*, 17 (1), 2013, 7 – 24, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/154217>

Internet

<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/SkolaZaZivot//Sve%20C5%A1to%20ste%20C5%BEeljeli%20znati%20o%20C5%A0koli%20za%20C5%BEivot.pdf>, pristupljeno 29.7.2022.

<https://www.hnb.hr/novac/novcanice/apoeni/20-kuna>, pristupljeno 4.7.2022.

9. POPIS PRILOGA

Slika 1 Budnica <i>Ustani bane</i>	52
Tablica 1 Kvantitativna analiza spominjanja bana Josipa Jelačića u udžbenicima povijesti ...	53
Tablica 2 Prikaz tema o banu Josipu Jelačiću u udžbenicima.....	57
Grafikon 1. Grafički prikaz ukupnog broja stranica udžbenika u odnosu na broj stranica o banu Jelačiću	54